

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНЕ СТУДИЈЕ ТЕРОРИЗАМ, ОРГАНИЗОВАНИ
КРИМИНАЛ И БЕЗБЕДНОСТ**

Мастер рад

**ТРГОВИНА ЉУДИМА
КАО САВРЕМЕНИ ОБЛИК УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ**

Ментор: Проф. др Радомир Милашиновић

Студент: Марина Крстић, 08/11Г1

Београд, јун 2013.

САДРЖАЈ

Предговор.....	1
I. УВОД.....	2
II. ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМА ТРГОВИНА ЉУДИМА И ПРОБЛЕМИ РАЗГРАНИЧЕЊА СА СРОДНИМ ПОЈАВАМА.....	5
1. Одређење појма трговине људима са аспекта различитих наука.....	5
2. Одређење трговине људима у правним документима.....	7
3. Разликовање појмова трговина људима и кријумчарење миграната.....	11
4. Разликовање појмова трговина људима и проституција.....	15
5. Основне карактеристике феномена трговине људима.....	17
III. ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ НА НАСТАНАК ПОЈАВЕ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА.....	19
IV. ТРГОВИНА ЉУДИМА КАО САВРЕМЕНИ ОБЛИК УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ.....	24
1. Етиолошка димензија трговине људима.....	24
1. 1. Основни узроци трговине људима.....	24
1. 2. Услови који доприносе настанку и развоју појаве трговине људима.....	27
2. Облици трговине људима.....	31
3. Фазе трговине људима.....	36
3. 1. Фаза регрутовања (фаза врбовања).....	36
3. 2. Фаза транзита.....	37
3. 3. Фаза експлоатације жртава.....	38
4. Путеви трговине људима.....	40
5. Жртве трговине људима.....	45
6. Последице трговине људима.....	48
V СУПРОТСТАВЉАЊЕ ТРГОВИНИ ЉУДИМА.....	52
1. Међународна правна документа.....	53
2. Третман трговине људима у националном законодавству Републике Србије.....	56
3. Институционални оквир борбе против трговине људима у Републици Србији.....	64
4. Тешкоће у супротстављању трговини људима.....	67
VI ЗАКЉУЧАК.....	70
ЛИТЕРАТУРА.....	77

Предговор

Трговина људима је феномен стар колико и човечанство, само је кроз историју мењала облике, форме и обим. Данас, она представља глобални проблем, присутан у свим културама и друштвима савременог света, без обзира на економску развијеност, политичко уређење или религијску припадност становништва и оставља несагледиве последице како на појединце, тако и на читава друштва.

Током последњих година о феномену трговине људима много се дискутовало у иностраним, али све више и у домаћим медијима, организоване су међународне конференције, удружења за заштиту људских права дигле су свој глас сматрајући трговину људима једним од најтежих облика кршења људских права у савременом свету, истовремено позивајући надлежне институције на хитну акцију. Међутим, без обзира на учињене напоре овај савремени облик угрожавања безбедности и даље постоји и развија се.

Циљ овог рада је упознавање са феноменом трговине људима, његовим појавним облицима, узроцима и обимом испољавања у савременом друштву, као и базом на којој почива одбрана друштва од оваквог облика угрожавања. За израду овог рада коришћена је метода квалитативне анализе постојећег законског оквира који се односи на ову проблематику, података и извештаја прикупљених од надлежних институција и организација грађанског друштва активних у превенцији и директном раду са жртвама трговине људима. На избор ове методе утицала је потреба да се добију што прецизнији подаци о динамици и опасностима од овог облика угрожавања.

Први део рада посвећен је теоријском одређењу и анализи основних обележја трговине људима као савременог облика угрожавања, са посебним освртом на обрасце намамљивања потенцијалних жртви, путева транспортовања жртви до земље одредишта (када је у питању међународни облик трговине људима) и начина њихове експлоатације.

Друга целина посвећена је проучавању услова и фактора који доводе до настанка ове појаве, а који су идентификовани као фактори гурања и фактори привлачења. У овом делу су идентификовани и индивидуални фактори виктимизације и профил жртава. Такође, анализиране су опасности које носи овај облик угрожавања и последице које наступају. Узроци, стање и друштвене последице објашњене се историјским, економским, политичким и социјалним околностима на глобалном нивоу.

У делу који се односи на супротстављање овом облику угрожавања извршена је анализа постојећег законског и институционалног оквира борбе против трговине људима у Републици Србији, као и уочених тешкоћа у њеном сузбијању.

Најзад, у закључку је указано на значај изложених података за изградњу ефикасног система сузбијања и превенције трговине људима на националном нивоу.

I УВОД

„Упркос значајним напорима влада, цивилног друштва и међународне заједнице, још увек живимо у свету изопаченог од практиковања ропства.“ (Бан Ки Мун, 2. децембар 2011.)

Иако су сви облици ропства званично укинута обавезујућом Конвенцијом Уједињених нација из 1956. године, на велику срамоту човечанства, савремени облици ропства и даље нису искорењени и представљају сурово обележје XXI века. Ова глобална пошаст и даље хара светом и односи своје жртве. Према процени најстарије светске организације за људска права „Anti-Slavery International“ данас се у ропском односу налази око 27 милиона људи на планети. Савремени облици ропства видљиви су на сваком кораку, почев од економског експлоатисања сиромашног слоја грађанства од стране носилаца крупног капитала, до неоколонијалистичких политика великих сила према сиромашним и малим земљама. Ипак, најтипичнији пример постојања ове сурове праксе у XXI веку је управо трговина људима. Њено основно обележје је ропски положај жртве трговине, уз експлоатацију њених биолошких и других потенцијала.¹

Трговина људским бићима је ужасавајући злочин и тешко кршење људских права које се развија било под окриљем мреже организованог криминала или појединачно. Као што је дефинисано Стратегији Европске Уније о трговини људима 2012 – 2016, „Трговина људима је вид савременог ропства“.² Према неким показатељима, обим „модерног ропства“ знатно шири него у претходним периодима. Сматра се да Југоисточна Азија сама произведе троструко онолико жртава трговине колико цела историја ропства из Африке.³ Међутим, обим и карактеристике трговине људима је готово немогуће утврдити са апсолутном тачношћу. Ово је делом последица непостојања заједничких критеријума свих актера у борби против трговине људима за идентификацију жртава, али и последица непостојања обједињеног система сакупљања података.

Трговина људима је глобални феномен који је заступљен, у различитим облицима и различитој мери, у већини земаља света. Може се рећи да ниједна земља није изолована од овакве праксе. Процењује се да постоји 27 милиона мушкараца, жена и деце широм света који су жртве трговине људима.⁴ Људима се тргује унутар граница једне земље, али и из једне земље у другу. То указује да су са овим проблемом суочене како оне земље које се налазе у политичкој и економској транзицији и које су имале искуства са ратовима (најчешће земље порекла жртви трговине људима), тако и оне земље које су политички

¹ Константиновић – Вилић, С., Николић – Ристановић, В., Костић, М.: Криминологија, Ниш, 2010, стр. 208.

² Стратегија Европске Уније за сузбијање трговине људима 2012-2016, јун 2012, стр. 2. (The EU Strategy towards the Eradication of Trafficking in Human Beings 2012–2016).

³ Жунић, Н.: Трговина женама . насиље над женама, у: Димитријевић, П., Костић, М., Кнежевић, С.: Трговина људима: Правна заштита у међународним и националним оквирима, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2011, стр. 251.

⁴ The 2012 Trafficking in Persons Report, US The Department of State: <http://www.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/>

стабилне и економски развијене (које се јављају као транзитне земље и земље дестинације).

Државе Балкана су посебно захваћене овм феноменом, како због милитаризације овог региона у протеклом периоду и његовог специфичног географског положаја, тако и због тешких економских проблема са којима се суочавају ове државе у периоду транзиције. Србија је данас не само земља транзита, већ и земља порекла и дестинације жртава трговине људима. Према подацима Министарства унутрашњих послова, у извештају за 2012. годину, наводи се да је те године на територији Републике Србије поднето 36 кривичних пријава због основане сумње да је извршено кривично дело трговине људима.⁵ Међутим, треба имати у виду да овај број није коначан због процењеног постојања високе „тамне бројке“ када је у питању ово кривично дело. Процењује се да тамна бројка овог облика угрожавања на глобалном нивоу износи чак 6.000.000 жртава годишње, првенствено жена и деце.⁶

Трговци људима распрострали су добро организоване мреже тргоине људима широм света. Они врбују жртве нудећи им лажна обећања о лагоднијем животу на неком другом месту, превозе их и смештају у изолована места, а затим их доводе у незавидан положај ropства и бескрупулозно експлоатишу. Људи се купују и продају попут сваке друге робе, принуђују да без икакве накнаде раде најтеже послове, сексуално експлоатишу или држе у принудном браку. Тако су милиони жена, деце и мушкараца приморани на проституцију, рад на плантажама, просјачење и друге облике принудног рада, често без икакве надокнаде, а у корист експлоататора.

Појединачно посматрано, трговина људима оставља тешке последице по безбедност и људска права његових жртава. Она уништава квалитет њихових живота, а често и сам њихов живот бива угрожен. Међутим, оваква непожељна пракса рефлектује се и на безбедност читавих држава и међународне заједнице. Кроз формирање илегалних тржишта рада, трговина људима нагриза националне економије држава широм света, док милијарде долара стечене оваквим активностима служе да се даље финансира организовани криминал, тероризам и корупција.⁷

После илегалне трговине наркотицима и оружјем, трговина људима представља најисплативији облик организованог криминала који доноси профит од неколико милијарди долара годишње само у Европи, тако да заузима значајно место у његовој феноменологији. Трговина људима се чак показала и профитабилнијом од кријумчарења

⁵ извор: <http://www.mup.gov.rs/cms/resursi.nsf/statistika-2012-lat.doc>

⁶ Николић, Д., Трговина људима као тешки облик криминалитета, Тешки облици криминала, Институт за криминолошка и социолошка истраживања и Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2004., стр. 290 – 295.

⁷ Према извештајима Астре, у свету тренутно има више од 20 милиона људи који су жртве радне експлоатације, а зарада од тог облика криминала годишње износи око 32 милијарде долара (www.astra.org.rs).

оружја и дроге, јер се жртве могу продавати и више пута у току експлоатације. Такође, „модерни роб“ може се експлоатисати на више начина, а често комбиновано.

Иако је трговина људима као тема постала актуелна још деведесетих година XX века када је међународна заједница интензивирала рад на изналажењу адекватних механизма за борбу против ове крајње непожељне појаве доношењем бројних међународних докумената (у виду резолуција, конвенција, протокола и препорука), оваква сурова пракса према појединцима и даље нагриза читава друштва и државе. Поставља се питање како је могуће да у XXI веку међународна заједница, као и свака појединачна држава, и даље то толеришу? Да ли је реална чињеница да се овакве појаве не могу искоренити или још увек нису предузете све мере у том циљу?

Борба против трговине људима захтева уједињени одговор како националних тела, тако и надлежних међународних институција и невладиних организација, јер се само уз заједничке напоре могу постићи успеси у њеној елиминацији.

II ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМА ТРГОВИНА ЉУДИМА

И ПРОБЛЕМИ РАЗГРАНИЧЕЊА СА СРОДНИМ ПОЈАВАМА

Да би борба против трговине људима могла бити делотворна, неопходан услов који се мора задовољити је идентификација овог проблема и његово разграничење од других, њему сличних појава. У овом поглављу изложене су основне карактеристике појаве трговине људима анализом научних радова и националних и међународних правних докумената.

1. Одређење појма трговине људима са аспекта различитих наука

Под условом да дело трговине људима није јасно дефинисано, истраживања о широком дијапазону проблема и елаборат решења како га сузбити у пракси чине читаву ствар приличном компликованом. Решење ће се тражити у односу на то како је проблем дефинисан. Ако нема прецизних дефиниција, такође је отежано радити на подручју међудржавне сарадње. Док релевантни државни и невладини органи не препознају кривично дело трговине људима на идентичан начин и не идентификују истоветне починиоце и жртве, дате стратегије и решења ће имати уочљиве пропусте у сарадњи и резултатима такве сарадње. Имајући у виду наведено, јасно одређење дела трговине људима, кроз прецизно изражену дефиницију релевантних субјеката, представља неминовност препознавања и санкционисања дела и полазну основу у борби против трговине људима.

Трговина људима је сложен феномен који је подлеже анализи са различитих становишта: безбедносног, криминолошког, кривичноправног, виктимолошког, психолошког, социолошког и других, с обзиром да га је тешко сместити само у један од наведених оквира и анализирати независно од других. У том смислу, свака научна дисциплина, условљена ограниченошћу сопственим предметом науке, дефинисала је трговину људима сходно својим сазнањима, схватањима и потребама.

У циљу што адекватнијег одговора на трговину људима, а с обзиром на њену комплексност, наметнула се потреба мултидисциплинарног приступа овом проблему, који би објединио знања различитих наука и научних дисциплина. Међутим, у домаћој и иностраној литератури присутан је мањак темељних студија на предметну тему које нуде развијену теоријско – сазнајну визију овог проблема. Изостанак универзалне дефиниције феномен трговине људима и облика у којима се може јавити, као и разграничење овог од других сродних феномена извесно доводи до конфузије при његовом сузбијању.

Већина постојећих научних радова који се баве проблемом трговине људима преузима дефиниције које су понуђене у правним документима државе из које потичу, као и дефиницију коју су дале Уједињене Нације у Допунском протоколу за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом. Многи

аутори своја одређења ове појаве своје на пуко набрајање најчесталијих видова у којима се она испољавања. Такође, трговина људима се понекад посматра толико уско, да се своди искључиво на случајеве сексуалне и радне експлоатације или обухвата трговину само жена и деце.

Теорије научних дисциплина безбедносних наука дотичу се проблематике трговине људима најчешће у делу предмета који се односи на организовани криминал. Међутим, трговина људима се може спроводити и неорганизовано.

За правилно разумевање одређене појаве неопходно је адекватно коришћење термина. Када је реч о појму трговине људима у пракси се често могу чути синтагме као што су секс трафикинг и трговина белим робљем, којима се алудира на ову појаву. Међутим, ови изрази не представљају синониме за појам трговине људима.

Секс трафикинг (sex trafficking) би у буквалном преводу означавао трговину сексуалним услугама, а данас се под овим изразом подразумева трговина људима са циљем сексуалне експлоатације жртава. Међутим, сексуална експлоатација је само један од видова експлоатације жртава трговине људима.

Врло често се у медијима, па и литератури употребљава израз "трговина белим робљем" који је у потпуности неадекватан јер трговина људима и експлоатација у чијем циљу се она подразумева не дискриминише људе по боји коже. Синтагма бело робље првобитно је употребљавана да би се њоме означила женска лица која су превожена из Европе у друге делове света са циљем експлоатације кроз проституцију. Данас се овај израз користи у ширем значењу, да би се њиме означила све особе женског пола без обзира на боју коже које се на противправан начин приморавају на проституисање.

У сваком случају, процес дефинисања појаве трговине људима још увек није окончан. Овакво стање узроковано је, између осталог, и динамичношћу овог феномена и његовом способношћу трансформације облика у циљу прилагођавања друштвеним условима у којима се одвија.

У циљу што адекватнијег сагледавања овог проблема навешћу неколико дефиниција које налазим да су најадекватније за потребе овог рада.

Саша Мијалковић трговину људима одређује као сложену друштвену појаву засновану на институцијама ропства и експлоатације, односно на поступању према човеку као да је роба или ствар, с циљем експлоатисања његове радне снаге, знања и вештина, телесног и полног интегритета и идентитета ради задовољавања личних или туђих нагонских, здравствених или емоционалних потреба или стицања директне или

индиректне материјалне користи за себе или другог, при чему се угрожава безбедност међународне заједнице (региона), државе, друштва, породице и појединца.⁸

Дефиниција настала у оквиру Виктимолошког друштва Србије⁹ под трговином људима подразумева „намамљивање, превоз, односно други начин трансфера, пријем или држање у неком простору других лица и то претњом силом или употребом других облика принуде, отмице, преваре, обмане, злоупотребе моћи или тешке ситуације у којој се та особа налази, или давањем особи или примањем новца или друге користи од особе која има контролу над другом особом са циљем њене сексуалне, радне или неке друге експлоатације.“

2. Одређење трговине људима у правним документима

Једна од најчешће помињаних дефиниција трговине људима је управо дефиниција коју нуди Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом¹⁰, уз Конвенцију Уједињених нација о транснационалном организованом криминалитету. Овај Протокол, који уједно представља и најзначајнију међународну иницијативу у супротстављању овом проблему, трговину људским бићима одређује као:

„(а) врбовање, превозење, пребацивање, скривање и примање лица, путем претње силом или употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или тешког положаја или давања или примања новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем, с циљем експлоатације. Експлоатација обухвата, као минимум, експлоатацију проституције других лица или друге облике сексуалне експлоатације, принудни рад или службу, ропство или однос сличан ропству, сервитут или уклањање органа;

(б) пристанак жртве трговине људским бићима на намеравану експлоатацију је без значаја у случајевима у којима је коришћена било која мера изнета у подставу (а);

(ц) врбовање, превозење, пребацивање, скривање или примање детета за сврхе експлоатације сматра се «трговина људским бићима» чак и ако не обухвата било које од средстава изнетих у подставу (а) овог члана;

(д) «дете» значи било коју особу млађу од осамнаест година.“

⁸ Мијалковић, С.: Теоријско одређење појма трговине људима“, Наука – безбедност – полиција, број 2 – 3/2004, Полицијска академија, Београд, 2005, стр 172 – 192.

⁹ Николић – Ристановић, В., Ћопић, С., Миливојевић, С., Симеуновић – Патић, Б., Мићић, Б.: Трговина људима у Србији, Виктимолошко друштво Србије, Београд, 2004, стр. 40.

¹⁰ Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, Службени лист СРЈ – Међународни уговори 6/2001.

Треба нагласити да кривична дела установљена Допунским протоколима подпадају под домаћај Конвенције Уједињених нација о транснационалном организованом криминалитету само уколико кумулативно испуњавају два услова: ако имају транснационални карактер¹¹ и ако су извршена од стране групе за организовани криминал¹². Међутим, трговина људима може, али не мора да представља облик организованог криминала. Овакве делатности не изводе искључиво организоване криминалне групе, већ то могу чинити и појединци. Такође, она може имати транснационални карактер, али то не мора бити случај.

Анализом дате дефиниције трговине људима уочавамо да дело трговине људима има три основна елемента:

1. радња (врбовање, превозење, пребацивање, смештај и пријем лица);
2. средства (претња силом или употреба силе или других облика принуде, отмица, превара, обмана, злоупотреба овлашћења или злоупотреба тешког положаја лица, или давање или примање новца или других користи лицу које има контролу над другом особом);
3. циљ (експлоатација).

Кривично дело трговине људима ће постојати само уколико се стекну сва три конститутивна елемента из дефиниције. Изузетак постоји када се као жртве трговине људима појављују деца, односно лица млађа од 18 година. Тада је постојање трговине људима довољно да је према малолетнику предузета нека од наведених радњи у циљу његове експлоатације, чак и када није примењено ниједно недопуштено средство.

Такође, Протокол о трговини људима не даје појединачне дефиниције облика експлоатације, већ оставља простор за државе потписнице да саме дефинишу овај појам, користећи дефиниције из постојећих међународних конвенција. Уз то, поменути видови експлоатације представљају само минимум, а свака поједина држава у националном законодавству може инкриминисати додатне облике експлоатације. Ово може довести до тешкоћа при међународној сарадњи у кривичним стварима против трговине људима. Наиме, на овај начин државама је остављено да саме инкриминишу облике трговине

¹¹ Дело је транснационалне природе уколико је учињено: 1) у више од једне државе; 2) у једној држави, али је већи део припрема, планирања, руковођења или контроле обављен у другој држави; 3) у једној држави, али је у њега укључена група за организовани криминал која се бави криминалним активностима у више држава, или 4) у једној држави, али су битне последице наступиле у некој другој држави (Закон о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, Службени лист СРЈ – Међународни уговори 5/2001, чл. 3.)

¹² „Група за организовани криминал“ означава организовану групу од три или више лица, која постоји у извесном временском периоду и која делује споразумно у циљу чињења једног или више тешких злочина или кривичних дела утврђених у складу са овом конвенцијом, ради задобијања, посредно или непосредно, финансијске или друге материјалне користи (Закон о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, Службени лист СРЈ – Међународни уговори 5/2001, чл. 2, став а)

људима, при чему различите државе могу доносити различита решења. Тиме настају бројне празнине у борби против овог облика угрожавања и гоњења њихових учинилаца.

Још један важан документ који је посвећен борби против трговине људима је Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима.¹³ У овој Конвенцији, трговина људима се одређује као:

„врбовање, превоз, премештање, скривање или прихват лица, уз примену претње или силе или других облика принуде, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или угрожености, или давањем или примањем новчаних средстава или друге користи ради добијања пристанка лица које има контролу над другим лицем у циљу експлоатације“.

У смислу ове одредбе, под експлоатацијом се у најмању руку подразумева „искоришћавање проституције других лица или друге облика сексуалног искоришћавања, присиљан рад или пружање услуга, ропство или праксу сличну ропству, сервитут или вађење људских органа“.

У Директиви Европске Уније 2011/36/EУ трговина људима дефинише се као „врбовање, превозење, пребацивање, скривање или примање особа, укључујући размену или трансфер контроле над том особом, путем претње силом или употребом силе или других облика принуде, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или положаја рањивости или давања или примања новца или користи да би се добио пристанак особе која има контролу над другом особом у циљу експлоатације“.¹⁴

Кривично законодавство наше земље све до 2003. године није предвиђало кривично дело трговине људима, већ су откривени случајеви подвођени под одређене сличне инкриминације. Данас је кривично дело трговине људима у Кривичном законнику Републике Србије инкриминисано у чл. 388¹⁵, и то на следећи начин:

(1) „Ко силом или претњом, довођењем у заблуду или одржавањем у заблуди, злоупотребом овлашћења, поверења, односа зависности или тешких прилика другог, задржавањем личних исправа или давањем или примањем новца или друге користи, врбује, превози, пребацује, предаје, продаје, купује, посредује у продаји, сакрива или држи друго лице, а у циљу експлоатације његовог рада, принудног рада, вршења кривичних дела, проституције или друге врсте сексуалне експлоатације, просјачења, употребе у порнографске сврхе, успостављања ропског или њему сличног односа, ради одузимања органа или дела тела за пресађивање или ради коришћења у оружаним сукобима, казниће се затвором од три до дванаест година.

¹³ Закон о ратификацији Конвенције Савета Европе о трговини људима, "Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори", бр.19/2009.

¹⁴ Директива Европске Уније 2011/36/EУ, чл. 2, стр. 5 (Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims).

¹⁵ Кривични законик Републике Србије, „Сл. гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009. 111/2009 и 121/2012, члан 388.

(2) Ако је дело из става 1. овог члана учињено према малолетном лицу учинилац ће се казнити казном прописаном за то дело и кад није употребио силу, претњу или неки други од наведених начина извршења;

(3) Ако је дело из става 1. овог члана учињено према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором најмање пет година

(4) Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана овог члана наступила тешка телесна повреда неког лица, учинилац ће се казнити затвором од пет до петнаест година, а ако је надтупила тешка телесна повреда малолетног лица услед дела из става 3. овог члана, учинилац ће се казнити затвором од најмање пет година;

(5) Ако је услед дела из ст. 1. и 3. овог члана наступила смрт једног или више лица, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година;

(6) Ко се бави вршењем овог кривичног дела из ст. 1. и 3. овог члана или је дело извршено од стране групе казниће се затвором најмање пет година;

(7) Ако је дело из ст. 1. до 3. овог члана извршено од стране организоване криминалне групе, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година;

(8) Ко зна или је могао знати да је лице жртва трговине људима, па искористи њен положај или другоме омогући искоришћавање њеног положаја ради експлоатације предвиђене ставом 1. овог члана казниће се затвором од шест месеци до пет година;

(9) Ако је дело из става 8. овог члана учињено према лицу за које је учинилац знао или је могао знати да је малолетно, учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година;

(10) Пристанак лица на експлоатацију или на успостављање ропског или њему сличног односа из става 1. овог члана не утиче на постојање кривичног дела из ст. 1., 2. и 6. овог члана.

Радња извршења овог дела је одређена кроз читав низ посебних радњи које могу да се поделе на неколико група:

- 1) радња која има карактер подстицања или подстрекавања пасивног субјекта да „прода“ своју слободу, односно на други начин постане жртва трговине људима;
- 2) радње које се односе на транспорт људи којима се тргује;
- 3) радње које имају директан купопродајни карактер у односу на људска бића;

4) радње којима се омогућава или потпомаже реализација купопродаје људи.¹⁶

Да би било која од ових алтернативно прописаних активности била радња извршења трговине људима, потребно је да буду остварени неки од алтернативно постављених начина, који се могу поделити на неколико посебних врста:

- 1) облици принуде: а) сила, б) претња;
- 2) облици преварног поступања: а) довођење у заблуду, б) одржавање у заблуди;
- 3) злоупотреба овлашћења или одређених односа и стања: а) злоупотреба овлашћења, б) злоупотреба поверења, б) злоупотреба односа зависности или тешких прилика другог;
- 4) друге радње, где спадају задржавање личних исправа или давањем, односно примањем новца или друге користи.¹⁷

За постојање кривичног дела трговине људима потребно је и да радња извршења има функционални карактер, односно да се предузимањем одређене радње тежи постизању неког циља и то једног или више, од алтернативно одређених циљева. То су следећи циљеви:

- 1) експлоатација рада пасивног субјекта;
- 2) принудни рад пасивног субјекта;
- 3) вршење криминалне делатности од стране пасивног субјекта;
- 4) проституција или друге врсте сексуалне експлоатације;
- 5) просјачење;
- 6) употреба у порнографске сврхе;
- 7) успостављање ропског или њему сличног односа;
- 8) одузимање органа или дела тела;
- 9) коришћење у оружаним сукобима.¹⁸

3. Разликовање појмова трговина људима и кријумчарење миграната

Понекад је тешко направити разлику између трговине људима и кријумчарења миграната с обзиром да ове појаве имају извесне заједничке елементе, као што је чињеница да поједине жртве трговине људима пристају да буду илегално прокријумчарене у

¹⁶ Игњатовић, Ђ., Шкулић, М: Организовани криминалитет, Београд, 2010, стр. 220.

¹⁷ Исто, стр. 221.

¹⁸ Исто, стр. 222.

одређену земљу. То значи да су оне прокријумчарене на исти начин као илегални мигранти, да би накнадно бивали доведени у стање зависности и експлоатације. С друге стране, многи кријумчари мигрантима уједно и тргују људима. Међутим, трговима људима се не сме посматрати искуључиво као вид илегалних миграција, већ и као озбиљан злочин и тешко кршење људских права експлоатацијом жртава.

У Протоколу против кријумчарења миграната копном, морем или ваздухом, под кријумчарењем миграната се подразумева „омогућавање илегалног уласка у државу лица које није њен држављанин или лица које у тој држави нема стални боравак, а у циљу стицања, на непосредан или посредан начин, финансијске или друге материјалне користи“. Илегалан улазак је сваки прелазак државне границе без придржавања и поштовања неопходних услова за легалан улаз у земљу пријема.¹⁹ Дакле, у питању је посредничка делатност којом се омогућава илегалан улазак у страну земљу, уз сагласност лица која су предмет кријумчарења.

Кривични законик Републике Србије предвиђа кривично дело Недозвољен прелазак државне границе и кријумчарење људи (чл. 350) које има неколико облика. Основни облик обухвата прелазак границе Србије или покушај преласка, без прописане дозволе, наоружано или употребом насиља. Други основни облик овог кривичног дела представља омогућавање недозвољеног прелазка границе Србије или недозвољеног боравка или транзита кроз Србију, са намером прибављања користи за себе или другог.

Како би што јасније разграничили појмове кријумчарења људи и трговине људима, корисно је посматрати ове појаве кроз сагледавање појаве *миграција*. Миграције становништва представљају премештање или пресељавање становништва, како унутар граница једне земље (унутрашње миграције становништва), тако и из једне земље у другу (спољне миграције становништва).²⁰ У зависности од тога да ли су учињене сагласно прописима земље из које се емигрира и земље у коју се имигрира, миграције се могу поделити на легалне и илегалне. За потребе овог рада, усредсредимо се на међународне илегалне миграције.

Међународне илегалне миграције по степену организованости можемо поделити на: неорганизоване, полуорганизоване и организоване²¹.

Илегални мигранти неретко самостално планирају, организују и спроводе у дело свој илегални улазак и боравак на територији стране земље. Статус илегалног мигранта могу стећи и мигранти који су у страну земљу ушли легално, али су у њој остали без

¹⁹Закон о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунских протокола, Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом, "Службени лист СРЈ– Међународни уговори" бр. 6/2001, чл. 3.

²⁰Мастило, Н.: Речник савремене српске географске терминологије, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2001, стр. 228.

²¹ Мијалковић, С.: "Супротстављање трговини људима и кријумчарењу миграната", Службени гласник и Институт за упоредно право, Београд, 2009, стр.48.

одобрења надлежног државног органа, односно по престанку важења путне исправе или визе. Ово називамо *неорганизованим илегалним миграцијама*. Осим ових, илегалне миграције могу бити и *полуорганизоване* (уколико је улазак у страну земљу учињен уз нечију помоћ) и *организоване* (уколико је улазак у страну земљу омогућила организована криминална група).

У случају полуорганизованих илегалних миграција, илегални мигранти користе помоћ различитих субјеката како би ушли у страну државу. Између осталог, тражи се помоћ локалног становништва пограничних насеља који уз извсну новчану надокнаду информишу будуће мигранте о најповољнијим начинима илегалног уласка у страну земљу. У том смислу, они им одају информације где се налазе места која не контролишу полицијске и војне пограничне службе, ко су корумпирани царински службеници, а неретко им и непосредно помажу у преласку преко државне границе.

Организоване илегалне миграције се одликују организованим приступом у регрутовању, транспорту, прихвату и експлоатацији илегалних миграната у земљи дестинације. Најчешће их реализују организоване криминалне групе, уз ослањање на помоћ корумпираних граничних службеника.

Једино у случају полуорганизованих и организованих илегалних миграција можемо говорити о кријумчарењу људи. Међутим, и у случају неорганизованих илегалних миграција можемо говорити о могућности трговине људима (али не и о кријумчарењу миграната). Наиме, илегални мигранти који су у сопственој режији нелегално ушли на територију друге државе накнадно могу постати жртве трговине људима. С обзиром да је њихов боравак на територији стране државе нелегалан, они се најчешће обраћају криминалним групама за помоћ при налажењу запослења и смештаја, при чему су изложени високом ризику да постану виктимизовани трговином људима. У том смислу, појам трговине људима је шири од појма кријумчарења миграната, јер осим што настаје као последица полуорганизованих и организованих, она се може појавити и као последица неорганизованих међународних илегалних миграција. Уз то, трговина људима се може одвијати у националним границама, док то није случај са кријумчарењем миграната, које нужно захтева прелазак државне границе.

Осим тога, између појмова трговине људима и кријумчаења миграната постоје следеће круцијалне разлике:

- прокријумчарити лице значи омогућити том лицу да илегално пређе државну границу и уђе у другу земљу, уз одређену новчну надокнаду. За разлику од тога, жртве трговине људима не морају прећи границу друге државе, а у случајевима када су прешле границу друге државе ирелевантна је законитост тог преласка. Дакле, док је кријумчарење миграната увек транснационално, трговина људима може али не мора бити;

- кријумчарење миграната претпоставља пристанак лица да буде прокријумчарено, док жртве трговине људима нису дале такав пристанак или је њихов почетни пристанак обесмишљен неприхватљивим средствима које користе трговци (превара, обмана, претње, принуда на економску експлоатацију и сл.);
- код трговине људима се као циљ јавља експлоатација жртве, док је код кријумчарења људи циљ материјална корист, без намере експлоатације. Експлоатација се уједно јавља као главна карактеристика трговине људима која је разликује од кријумчарења људи;
- према лица којима се тргује најчешће се примењује принуда, што није случај са кријумчареним мигрантима;
- прокријумчарени мигранти су након преласка државне границе слободни, док жртве трговине људима то нису (однос између кријумчара и кријумчареног мигранта обично престаје онда када мигрант пређе границу, док трговина људима подразумева неки вид трајне експлоатације жртава, где трговац тежи да одржи однос са експлоатисаном жртвом и након преласка границе како би остваривао незакониту добит);
- кријумчарење миграната и трговина људима се разликују по начину на који почињоци ових активности остварују зараду. Кријумчари остварују зараду од тарифа које наплаћују за превоз људи преко границе, док трговци људима зарађују на жртвама на основу њихове сталне експлоатације.
- кријумчарење људи представља пре свега деликт против државе, док је трговина људима превасходно уперена према појединцу, жртви трговине. Трговином људима крше се људска права, док се кријумчарењем људи у првом реду повређују прописи о прелажењу државне границе;
- кријумчарење људи је у Кривичном законнику сврстано међу кривична дела против јавног реда и мира, док су кривично дело трговине људима сврстано у групу кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународни правом (чиме се изједначава са геноцидом, ратним злочином и сличним злочинима који не застаревају);
- појам кријумчарења људи је ужи од појма трговине људима (кријумчарење мигрантима може бити фаза у процесу трговине људима, а може и прерасти у трговину људима уколико кријумчари продају прокријумчарене мигранте или над њима заснују ропски однос);

Дакле, разлике између ових феномена нису занемарљиве а значај њиховог уочавања пре свега се огледа у правилној квалификацији појава угрожавања, што је један од основних услова за њихово ефикасно сузбијање. Такође, неразликовање жртве трговине људима од прокријумчареног мигранта од стране државних органа може довести до секундарне виктимизације жртви, с обзиром да се прокријумчарени мигранти санкционишу као преступници у највећем броју земаља.

4. Разликовање појмова трговина људима и проституција

Осим честог неразликовања појмова трговине људима и кријумчарења миграната, у пракси је доста раширено и поистовећивање проституције као социјалне девијације и проституције у оквиру експлоатације жртава трговине људима, услед њихових очигледних сличности. Испреплетан однос ова два феномена можда најбоље приказује статистички податак да чак 87% свих жртава трговине људима се експлоатишу у сексуалне сврхе.²² Међутим, имајући у виду да статистика често уме да завара, не треба олако закључити да су ова два појма нераздвојива. Из тог разлога, уз кратко појашњење, напоменућемо неколико непомирљивих разлика између ових појава.

Под проституцијом се подразумева сексуални однос којег карактеришу плаћање (најчешће у новцу), екстреман промискуитет и емоционална равнодушност према партнеру и самом сексуалном чину.²³ Може се одредити и као „пружање одређених сексуалних услуга другим особама које могу да буду различитог или истог пола“.²⁴

Као облик социјалне девијације, проституција подразумева пружање сексуалних услуга уз новчану накнаду, као израз слободне воље лица које се бави оваквом делатношћу. Она подразумева могућност располагања сопственим телом и зарадом, слободу кретања, слободу одлучивања о бављењу или небављењу проституцијом и слично.

За разлику од овога, проституција која се врши у оквиру експлоатације жртве трговине људима најчешће подразумева ропски однос, односно одсуство слободе одлучивања и кретања жртве, док се према њој најчешће брутално поступа. Жртва трговине људима која се сексуално експлоатише не може слободно да одлучује о свом телу, где и како ће радити, нити сме да одбије клијента. Она је власништво особе која ју је купила и не може својом вољом престати да се бави проституцијом.

За особу која се бави проституцијом, она представља извор зараде тако што за свој сексуални рад добија новац, док жртва трговине људима која се експлоатише кроз проституцију за свој рад не добија новац или добија врло мало (док највећи део зараде од таквих активности присваја њен „власник“).

Проституција се може спроводити неорганизовано (у сопственој режији проститутке) и у одређеним земљама легално, док сексуална експлоатација жртве трговине људима увек има одређени степен организованости и нигде у свету није дозвољена законом. У том смислу, проституција се у највећем броју националних законодавстава третира као прекршај (док се трговина људима третира као кривично дело).

²² Jakobsson, N., Kotsadam, A.: The Law and Economics of International Sex Slavery: Prostitution Laws and Trafficking for Sexual Exploitation, University of Gothenburg, 2010, доступно на адреси: <http://andreakotsadam.files.wordpress.com/2010/06/trafficking.pdf>

²³ Јефтовић, М.; Милашиновић, С.: Самоугрожавање друштва – социјално – патолошке девијације, Синекс, Београд, 2002, стр. 143.

²⁴ Шпадиер – Џинић Ј.: Социјална патологија, Стручна књига, Београд, 1988, стр. 84

Наш правни систем проституцију третира као кршење јавног реда и мира, које за собом повлачи прекршајну одговорност за које је предвиђена казна затвора до 30 дана.²⁵ Са друге стране, лице које посредује у проституцији (треће лице), кривично је одговорно према члану 184. Кривичног законика.²⁶ То са кривичноправног аспекта значи да се особа која се бави проституцијом третира се као прекршилац закона, док је лице које се сексуално експлоатише у оквиру трговине људима – жртва кривичног дела. Могло би се рећи да проституција представља један вид самоугрожавања јединке, док сексуална експлоатација представља облик угрожавања жртве.

Жртве сексуалне експлоатације у оквиру трговине људима могу бити приморане да се баве проституцијом, али и постоје и оне које су ступиле у контакт са трговцем како би се бавиле проституцијом.²⁷ То се најчешће дешава када се лице које се већ бави проституцијом поведе лажним обећањима о бољем животу и већој заради које даје трговац, да би доласком на место одредишта схватило да је преварено у погледу услова рада и живота. Тада сексуални рад који је био слободан избор лица постаје принуда. Дакле, иако је одређена особа ступила у контакт са трговцем у циљу бављења проституцијом, чињеница да је свесно пристала да се бави овом активношћу не мења њен статус жртве. Од тренутка када почне злостављање лица и његова експлоатација, мотив уласка у мрежу трговине људима постаје неважан.

Као социјална девијација, проституција је шири појам и може се одвијати независно од трговине људима. С друге стране, проституција представља само један од облика сексуалне експлоатације жртава трговине људима.

Поистовећивање проституције као слободног вида активности и проституције у оквиру експлоатације жртава трговине људима може бити веома опасно. Као прво, њихово неразликовање може узроковати секундарну виктимизацију жртве у државама где је проституција кажњива (као што је случај са нашом државом). Као друго, овакво поистовећавање може довести до ослобађања кривице трговца људима у поступцима који су против њих покренути за кривично дело трговине људима (одн. до преквалификације дела).

²⁵ Закон о јавном реду и миру, Службени гласник РС, бр. 51/92, 52/93, 67/93, 48/94, чл. 14.

²⁶ Кривични законик, Службени гласник РС, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09 и 111/09, чл. 184, Ко наводи или подстиче другог на проституцију или учествује у предаји неког лица другоме ради вршења проституције или ко путем средстава јавног информисања и других сличних средстава пропагира или рекламира проституцију, казниће се затвором од шест месеци до пет година и новчаном казном.

²⁷ Попић, С., Милојевић, С., Симеуновић – Патић, Б., Мухић, Б.: Трговина људима у Србији, Виктимолошко друштво Србије и Организација за европску безбедност и сарадњу, Београд, 2004, стр. 83.

5. Основне карактеристике феномена трговине људима

Трговина људима је сложен друштвени феномен који се одликује бројним специфичностима. Иако је немогућа поновљивост у апсолутној истоветности две безбедносне појаве, посматрањем њених појавних облика може се доћи до закључка о њеним битним обележјима. Основне карактеристике овог облика угрожавања су:

1. Противправност – трговина људима је забрањена међународним нормама и позитивним законодавством највећег броја земаља;
2. Неморалност – трговина људима представља најбруталнији облик кршења основних људских права и етичких норми;
3. Организованост – најчешће представља продукт организованог деловања више лица (трговина људима као облик организованог криминала), са јасно подељеним улогама у извршењу овог кривичног дела, где је сваки извршилац задужен за одређени део процеса трговине људима;
4. Специфичност етиологије – овај облик угрожавања безбедности настаје кумулативним деловањем више фактора;
5. Жртве овог кривичног дела могу бити како жене, тако и мушкарци и деца, најчешће они који припадају економски и социјално најугроженијој категорији становништва једне државе;
6. Специфичан процес реализације – процес трговине људима се начелно састоји од више фаза (регрутовање, транспортовање, експлоатација);
7. Мултиманифестност – огледа се у многобројним видовима и облицима експлоатације жртава трговине људима;
8. Распрострањеност – трговина људима је распрострањена на свим континентима, тако да нема државе која је заштићена од овог облика угрожавања;
9. Интернационалност – трговина људима не познаје националне границе и најчешће има међународну димензију;
10. Висока профитабилност – огледа се у противправном остваривању енормно високих профита кроз разне облике експлоатације жртава;
11. Висок степен друштвене опасности – огледа се у опасности коју по безбедност државе, друштва и појединаца са собом носи овај облик угрожавања и последицама које по заштићене вредности наступају или могу наступити;
12. Насилност – „трговци“ примењују најразличитије методе принуде према жртвама;
13. Константни пораст – огледа се у сталном повећању броја извршених кривичних дела која се односе на трговину људима и повећање броја носилаца оваквих криминалних активности;
14. Перфидност – жртве трговине људима се врбују на најразличитије начине, често под велом леглних активности и лица која су наизглед добронамерна према жртви;
15. Латентност – подразумева прикривино деловање у свим фазама реализације процеса трговине људима, што доводи до „невидљивости“ овог феномена и

стварања привада да он не постоји, као и немогућности препознавања у њеном тоталитету;

16. Висока тамна бројка – у непосредној је вези са латентношћу овог феномена, наиме, само мали број кривичних дела трговине људима бива расветљен;
17. Динамичност – трговина људима је феномен који стално мења појавне облике и начине реализације, са циљем остваривања што већег профита и смањења могућности откривања;
18. Еластичност – трговина људима је облик угрожавања који се веома брзо прилагођава новонасталим условима у друштву, које настоји да искористи да би проширила свој опсег;
19. Повезаност са друшм облицима угрожавања безбедности – трговина људима је облик угрожавања безбедности чије испољавање често зависи од извршења других кривичних дела (као што је фалсификовање докумената, кријумчарење људи, корупција и сл.), чија је реализација укључује извршење других кривичних дела (на пример, посредовање у проституцији или имовинска кривична дела), или се врши са циљем прибављања финансијских средстава за извршење других кривичних дела (на пример, за финансирање терористичких активности);

Наведена обележја указују на изузетно комплексну природу трговине људима. Овде се мора имати у виду да поред набројаних, савремени облици трговине људима свакако имају и друга обележја, која нису подједнако заступљена код сваког појединачног случаја трговине људима.

III ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ НА НАСТАНАК ПОЈАВЕ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Ропство је историјски најстарија и најсуровија форма дискриминације и експлоатације човека од стране другог човека. Оно је у основи засновано на простој физичкој принуди и на разлици у статусу слободног и неслободног члана унутар одређене друштвене заједнице. Сви најстарији писани историјски извори (укључујући правне и религиозне текстове), ропство и робове констатују као реално постојеће и уобичајне друштвене феномене свога времена. Глобални друштвени и економски предуслови за појаву института ропства створени су тек након распада првобитне заједнице, када се појављују први вишкови производа и рудиментални облици приватне својине и отпочињу процеси једва приметног диференцирања појединацаи породица. Тек тада, код људи се родила мисао о могућности коришћења туђег рада за олакшавање сопствене егзистенције и увећање имовине.

Поред заробљавања у рату или овладавањем туђим територијама на други начин, извори ропства били су још природан прираштај унутар популације робова, претварање инсолвентног дужника у повериочевог роба (тзв. дужничко ропство), продаја у ропство сопствене жене, деце или себе самог (услед егзистенцијалне нужде), поморско пиратство и превођење слободних у статус роба за учињене преступе који се по обичају или закону конкретних средина кажњавају таквом санкцијом.²⁸ Робови су сматрани објектима, те су се куповали и продавали на тржишту као било која друга роба.

Најпримитивнија форма ропства било је тзв. патријархално ропство где су робови као бесправни чланови улазили у породицу која је њихов власник, где су живели и радили као и остали чланови породице. Овај вид ропства се користио за задовољавање свакодневних потреба великих породица и постојао је код свих народа света у периоду њиховог преласка из првобитне заједнице у класно друштво. У најстаријим државама (античким и тзв. источњачким) овај прелазак се одвијао пре нове ере и водио је ка робовласничком друштву. Код неких других народа (као што су Германи, Словени и Арабљани) овај процес се одвијао после V века н. е. и водио је до стварања рано – феудалног друштва.

У најстаријим источњачким државама (Египат, Асирско царство, Вавилон, Индија, Кина) робовласништво никада није представљало њихову доминантну карактеристику, односно робови тамо никада нису представљали битан фактор у свеукупној државној економији (као што је то случај у грчким полисима или старом Риму). Овде су преовладавали тзв. државни и храмосвски робови, који су коришћени за рад на владарским и храмовским поседима, јавним грађевинским радовима, рудницима, а неретко су

²⁸ Димитријевић, П., Костић, М., Кнежевић, С.: Трговина људима: Правна заштита у међународним и националним оквирима, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2011. стр. 23.

укључивани и у војну службу. Број робова у приватном власништву појединаца био је занемарљив у односу на укупан број становника.

Класичну форму и највећи обим ропство поприма на просторима античке Грчке и старог Рима. Овај тип ропства се уобичајно назива античким. За разлику од ропства у оријенталним деспотијама, античко ропство је карактеристично по постојању малог броја тзв. државних робова и експанзијом приватног власништва над робовима. Оно је у антиком свету до те мере било заступљено да се говори о постојању двеју основних друштвених класа: класе робова и класе робовласника. Број робова које је поседовао један Грк или Римљанин, директно је утицао, не само на ниво материјалног благостања њега лично и његове породице, већ је опредељивао и његов друштвени положај и углед. Крупни робовласници, који су имали по неколико стотина, па и неколико хиљада робова, често су их давали у најам онима којима је била потребна и допунска робовска радна снага, тако да су и на тај начин долазили до великих зарада.

У овом периоду увећавају се извори ропства, па се тако робови не регрутују више само из редова ратних заробљеника и инсолвентних дужника, већ се до робова све чешће долазило путем куповине на веома развијеном тржишту робова. Код старих Грка се подразумевало да и најсиромашнија породица има макар једног роба, док су богатији људи по правилу имали по педесет робова.²⁹ Према одређеним тумачењима, број робова у полисима варирао је од неколико десетина хиљада до неколико стотина хиљада робова. Робови су куповани на читавом простору Средоземног мора. Најкрупније пијаце робова имали су Кипар, Самос, Ефес, Иос и Атина, а касније Делос. Робови који су били у својини атинског полиса обављали су послове чувара јавног реда, писара, благајника, курира и сличних послова. Они су за свој посао добијали плату, а имали су и одређене привилегије у односу на остале робове. Они су за разлику од приватних робова имали правну и пословну способност (могли су се женити, имати покретну својину у свом власништву и сл.). Храмски робови су служили храму (музичари, сликари..) или су радили на поседима храмова.

Солоновим реформама (око 594. п. н. е.) у Атини је укинута установа дужничког ропства, постојећи дужнички робови су ослобођени. Од тада атински грађани нису више могли постати робови у Атини. Робови су се могли регрутовати само из редова странаца заробљених у рату или купљених на тржишту. Приватни робови нису имали правну нити пословну способност, већ су третирани као покретна имовина власника који их је могао према сопственом нахођењу упошљавати, продати, изнајмити другоме, поклонити или ослободити ропства. Они су радили кућне послове у домаћинству власника, као и најразноврније послове у занатству, рударству, пољопривреди и слично. Читава занатска и крупнија мануфактурна производња Атине била је заснована на раду робова у својини

²⁹ Исто, стр. 25.

власника радионице.³⁰ За разлику од других грчких полиса, у Атини је власт господара над робом имала морална ограничења, па се сурово поступање са робовима сматрало нечасним и недостојним појашањем. Власник није смео роба да злоставља нити да га убије. У случају прекомерног злостављања, роб је могао преко суда да тражи да буде продат другом човеку, да побегне у храм или затражи азил. Тиме се објашњава чињеница да у Атини није било масовних побуна робова.

Ропство у старом Риму попримило је најсуровије форме и у дотадашњој историји човечанства невиђене размере. Оно је било темељ римске цивилизације. Од 326. године п. н. е. законом је постало забрањено дужничко ропство, чиме је наглашено начело да „Римљанин у Риму не може имати статус роба“. Територијалном експанзијом Рима током векова обезбеђен је прилив нових робова које су сачињавали становници покорених територија.³¹ Трговина робљем је важила за једну од најпрофитабилнијих делатности у Риму, која је пунила државну касу купопродајне и извозне у увозне таксе трговцима робова.

У римском класичном друштвеном и правном систему, роб нема никаква права (*servus nullum caput habet*). Он је само ствар (*res*) у својини власника, једнако као било која друга ствар. Власник располаже робом према свом нахођењу. Са изузетком робова који су радили у кућама робовласника, положај основне масе приватних и државних робова био је изузетно тежак. На земљишним поседима робовласника (латифундије) хиљаде слабо храњених робова страдало је на изнурујућим пословима.

Бројни устанци робова и смањени прилив робова из редова ратних заробљеника услед стагнације територијалних освајања довели су до доношења низа закона који су имали за циља да заштите робове од безграничне самовоље њихових власника (одговорност за убиство роба, регулисање трговине робљем.). У првим вековима наше ере, робовласништво се у Риму константно кретало силазном линијом. Број робова се континуирано смањивао, не само због смањеног прилива робова из области ван граница Царства, већ и због њиховог масовнијег ослобађања и превођења у статус ослобођеника.

У државама које у раном Средњем веку настају на просторима некадашњег Западног римског царства, робовласнички систем није више доминантан. Као робови се у том периоду третирају они неслободни људи који су били везани за земљу и који су имали разноврсне обавезе према свом земљопоседнику. Ова категорија становништва се у процесу феудализације све више стапа са осиромашеним слојевима некада слободних становника сеоских општина, чинећи са њима нови друштвени слој феудално зависних сељака (кметова).

³⁰ Исто, стр. 26.

³¹ Тако је, на пример, по освајању Тарента, у Рим доведено око 30 000 робова, из Епира 150 000, из Галије 63 000, након освајања Јерусалима 97 000 (извор: Николић, Д.: Ропство и робови – тамнија страна људске цивилизације, Зборник радова, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2011.)

Слични процеси се одвијају и у ранофеудалним и феудалним државама Источних, Западних и Јужних Словена. На источној половини некадашњег Римског царства, у Византији, удео робова у укупној структури становништва био је занемарљив.

До XIII века у највећем броју западноевропских држава ропство је фактички ишчезло. Ипак је у неким медитеранским градовима (нарочито у Венецији и Ђенови) све до XVI века опстајала трговина робовима, нарочито њихова препродаја из Турске у северну Африку. У средњовековним муслиманским државама Блиског и Средњег истока, будући да је ислам забрањивао претварање у роба муслимана, робови су набављани на тржиштима робова у Европи, Азији и Африци.

Поновно оживљавање ропства у XVI веку везује се за процес првобитне акумулације капитала и колонијалних освајања простора Азије, Африке и Америке. Шпанија и Португалија, а затим и Холандија, Француска и Енглеска, освајајући нове ваневропске територије, настојале су да тамо у што већој мери користе принудан (ропски) рад староседелачког становништва. Нарочито велике размере имало је ропство у колонијама на америчком континенту. Побуне робова и формалне забране краљева Шпаније и Португалије да се домородачко становништво претвара у робове, навело је шпанске и португалске колонизаторе да увозе робове из Африке. Прве групе таквих робова доведене су почетком XVI века на Хаити, а од 1517. године започиње њихово систематско довожење у Јужну Америку и на Карипска острва. Прва група афричких робова на северноамерички континент (држава Вирџинија) стигла је 1619. године.

Трговина робљем показала се као веома уносан посао. Дешавало се да колонијалне силе међусобно зарате око права достављања робова на своје поседе у Америци. Утрехтским миром из 1713. године Шпанија је добила искључиво право да одређује снабдеваче црним робљем за сопствене поседе у Америци, а масовно нарушавање овог права од стране енглеских трговаца робљем биће један од повода Енглеско – шпанског рата 1739. – 1748. године. Трговина робљем преврженим из Африке у Америку достигла је врхунац током XVII, XVIII и током прве половине XIX века. Западноафричка обала била је покривена мрежом трговачких пунктова које су држали најпре шпански и холандски, а потом и енглески трговци робљем. Робови су набављани преко племенских старешина, али и директним заробљавањем од стране организованих наоружаних група.

Од 1680. до 1786. године само у енглеске колоније у Америци испоручено је више од два милиона робова, дакле у просеку двадесет хиљада годишње. Сматра се да је из Африке у земље Америке транспортовано више од десет милиона робова, а да их је приближно толико настрадало током крајње нехуманог транспорта преко Океана. У првим деценијама XIX века црнци – робови су чинили више од половине становништва у јужним државама САД, Бразилу, Гвајани и на већим острвима Карипског мора, као што су Хаити,

Куба и Јамајка.³² Робови су ангажовани за рад на великим плантажама памука, дувана и шећера, а сексуално искоришћавање црних робиња од стране њихових белих робовласника довело је до појаве бројног мулатског становништва (нарочито у Бразилу).

Робови на европским прекоокеанским колонијама врло брзо су почели да беже од својих робовласника и оснивају ослободилаке покрете. Под притиском све јачих покрета за укидање ропства (аболиционизам) почиње његово укидање. У Декларацији права човека и грађанина из 1789. године (Француска) проглашава се укидање ропства. Међутим, на француским колонијалним поседима ово је спроведено у дело тек четрдесетих година XIX века. Енглеска је прогласила укидање ропства 1807. године, али је то спровела у својим колонијама тек 1833. године. Педесетих година XIX Португалија је објавила укидање ропства, док је у САД ропство укинато тек после грађанског рата (1861 - 1865).

³² Исто, стр 30.

IV ТРГОВИНА ЉУДИМА КАО САВРЕМЕНИ ОБЛИК УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ

1. Етиолошка димензија трговине људима

Већина постојећих научних радова који се баве проблемом трговине људима фокусира се на последице овог феномена и начине њиховог ублажавања. Међутим, за сузбијање овог облика угрожавања неопходно је идентификовати његове узроке и услове који омогућавају његов настанак и развој у савременом друштву.

1. 1. Основни узроци трговине људима

Под узроцима трговине људима подразумевамо све субјективне и објективне факторе који доводе до настанка те појаве.

Под објективним узроцима подразумевају се општи услови живота у оквиру једног друштва који могу бити узрок настанка појаве трговине људима. У начелу, ове узроке можемо поделити на:

1. узроке у земљама порекла жртава трговине људима, и
2. узроке у земљама дестинације трговине људима.

Узроци у земљама порекла жртава трговине људима су они фактори који могу да нагнају једно лице да потражи боље услове живота изван границе матичне државе. Називају се још и „push“ фактори. То су најчешће фактори који ограничавају остварење одређених права лица у матичној земљи, стварају осећај угрожености егзистенције, личне, телесне, здравствене и других видова индивидуалне безбедности и безбедности породице и стварају свест о неопходности изналажења адекватног решења одласком у иностранство по сваку цену, у крајњем случају и илегално, што може допринети њиховој виктимизацији.

У литератури³³ се као „фактори гурања“ најчешће помињу:

- социо – економски фактори,
- политички фактори,
- културни фактори, и
- фактори друштвених сукоба.

С. Мијалковић³⁴ наводи следеће узроке трговине људима у земљама порекла жртвава:

1. незапосленост у земљама транзиције и постконфликтним друштвима³⁵;

³³Николић – Ристановић, В.: „Трговина женама у Србији и околним земљама: обим, карактеристике и узроци“, Темида, бр. 1, Виктимолошко друштво Србије и Прометеј, Београд, 2002, стр. 9.

³⁴Мијалковић, С.: „Супротстављање трговини људима и кријумчарењу миграната“, Службени гласник и Институт за упоредно право, Београд, 2009, стр. 78 – 79.

2. сиромаштво као последица опште незапослености и рестрикције социјалних програма замаља у транзицији;
3. недовољна образованост као последица сиромаштва и разлог прихватања тешких послова у иностранству;
4. традиција, обичаји и култура одређених патријархалних друштвених група у којима се девојчице често мање вреднују од дечака³⁶;
5. насиље и толерантан однос државе према насиљу у породици, на улици и на послу;
6. дискриминација на полној, националној, верској или политичкој основи која је најизраженија по питању тржишта рада: разлике у стопи запослености, платама, приступу тржишту рада, професионалној обуци и преквалификацији, подела послова на мушке и женске, расподеле одговорности за плаћени и неплаћени рад имају процентуалну превагу у корист мушкараца, на штету жена;
7. друштвени сукоби и рат (политичке кризе, грађански ратови, верски и етнички сукоби).

Узроци у земљама дестинације жртава трговине људима представљају склоп фактора који погодују животу у одређеној држави и као такви привлаче странце да мигрирају у те државе. Називају се још и „pull фактори“. Они нуде поштовање одређених људских права, због чега се очекује унапређење стандарда егзистенције, личне, телесне, здравствене и других видова индивидуалне безбедности, као и безбедности породице. Тиме утичу на свест потенцијалних миграната о неопходности одласка у иностранство, на легалан или илегалан начин.

Доминантни „фактори привлачења“ су:

1. „Мит“ о раскошном животу на Западу;
2. Уважавање људских права у земљама дестинације;
3. Бољи социјални положај и третман лица без запослења;
4. Постојање већег тржишта рада и веће потражње радне снаге;
5. Добро плаћени послови који омогућују унапређење животног стандарда;
6. Велика понуда и мала потражња радних места слабо плаћених послова;
7. Велика потражња лица за сектор проституције и порнографије³⁷;

³⁵ Стопа незапослености у Србији у априлу 2010. године износила је 19,2%, а у односу на исти месец 2009. године порасла је за 3,6%. Стопа неформалне запослености (запосленост „на црно“) у априлу 2010. године износи 19,8% (према: Републички завод за статистику, Анкета о радној снази, Саопштење од 30. јуна 2010.).

³⁶ Кинеска полиција ухапсила је жену за којом је трагала четири године због основане сумње да је трговала бебамаширом земље. Званичници тврде да је Ђи Сиулан из града Јонгценг у провинцији Хенан продала сто осамнаест беба уз помоћ супруга, сина Лиуа Јуџиа и његове супруге. Сиромаштво и традиционални култ мушког детета разлочи су због којих су породице добровољно продавале своју женску децу. Породица је куповала девојчице у региону Дуангкси на југу Кине и продавала их у централним провинцијама Хенан, Хубеи и Анхуи. (Дневни лист Курир, „Ухапшена жена монструм“, 22. јун 2007.)

³⁷ Разне безбедносне процене указивале су на то да ће око 40 000 сексуалних радница из свих крајева Европе похрлити у Немачку, као и да ће око три милиона навијача користити њихове услуге у паузама утакмица

8. Високе зараде од проституције и порнографије и други.

Фактори који доводе до настанка и развоја трговине људима могу се посматрати кроз призму интереса потенцијалних жртава трговине људима, људи који се баве оваквим видом криминалне делатности и њихових клијената. Реч је о мотивима интереса (код организатора и клијената), односно мотивима заблуде (код жртава) чијим се остварењем директно утиче на настанак, развој и опстанак овог безбедносног проблема.

У односу на жртве, то су сва размишљања, ставови и одлуке засновани на постојећим факторима потискивања и привлачења, о могућностима решавања актуелних животних, пре свега егзистенцијалних проблема:

- притисци постојећег стања беде и сиромаштва и немоћ да се било шта промени;
- очекивање запослења и адекватне финансијске накнаде за посао који се обавља;
- очекивање социјалног збрињавања у земљи дестинације;
- очекивање уважавања свих прокламованих људских права и вредности;
- очекивање потпуно новог живота, другачијег од оног у земљи порекла и
- лична својства жртве (наивност, неинформисаност, необразованост, душевне аномалије и сл.).

Субјективни разлози трговаца људима који их опредељују да се баве оваквим видом криминалних активности су финансијске природе. Наиме, бављење овим криминалним активностима може донетин енормно висок профит, без превеликог ризика откривања.

Мотиви клијената, односно корисника услуга експлоатисаних жртава могу бити разноврсни, а неки од њих су:

- потреба за јефтином радном снагом;
- потреба да се задовоље сексуални нагони;
- задовољење емоционалних потреба (илегалним усвојењем детета или принудним браком);
- потребе здравствене природе (потреба за здравим људским органом или делом тела);
- потреба за људством које би учествовало у оружаним сукобима;
- потреба за људством које би учествовало у криминалним активностима.

Светског првенства у фудбалу, одржаног у овој земљи 2006. године. С тим циљем, у близини фудбалских стадиона отворене су луксузно опремљене „јавне куће“ опремљене саунама и биоскопским дворанама.

1. 2. Услови који доприносе настанку и развоју појаве трговине људима

Без узимања у обзир ширег друштвеног контекста у оквиру којег се стварају структурални услови за развој трговине људима, не можемо да разумемо узроке и изградимо ефикасне стратегије борбе против овог облика угрожавања.

Трговина људима је резултат глобалних и регионалних неједнакости у расподели послова, ресурса и богатства, односно резултат је сиромаштва, дискриминације, социјалне маргинализације и искључености. Она може да се окарактерише као једна од основних манифестација структуралних промена које су резултат глобализације и регионализације.³⁸

Услове настанка и развоја феномена трговине људима у 21. веку неопходно је посматрати у контексту глобализацијских кретања, пре свега економске глоблизације. Интеграцијом светског тржишта капитала, производње и технологије и успостављањем доминације транснационалних корпорација у оквирима глобалних тржишта, многе државе света одржавају се неразвијеним и сиромашним. Циљ је експлоатација индустријских сировина, животне средине и јефтине радне снаге тих земаља. Данас неколико стотина мултинационалних компанија поседује 80% светског капитала, док 85% светског становништва живи од 20% светских прихода.³⁹ Друштвено раслојавање стварањем нових елита довело је до тога да енормно богати појединци експлоатишу сиромашну већину, којој се одузима основно економско право на рад и „хумане“ услове рада.⁴⁰

Економска глобализација је, између осталог, довела до глобализације сиромаштва, организованог криминала и (илегалних) миграција.

Да је сиромаштво важан фактор који доводи до трговине људима говори нам искуство источне и југоисточне Европе. Слом социјалистичког система и процес транзиције проузроковао је нарушавање друштвене стратификације и издвајања ужег слоја енормно богатих и широког слоја социјално угроженог становништва, које у настојању да пронађе пут изласка из сиромаштва постаје рањиво на разне механизме увлачења у канале трговине људима.

Резултат глобализације сиромаштва јесте прекогранично кретање становништва досад невиђених размера, што је узроковало глобалну кризу миграција.⁴¹ Глобална криза миграција подразумева кризу која избија услед тога што се све већи број људи пресељава

³⁸ Lindstrom, N.: Regional Sex Trafficking in the Balkans Transnational Networks in an Enlarged Europe, Problems of Post – Communism, 2004., str. 46.

³⁹ Милашиновић, Р.: Ренесанса империјализма – савремена империјалистичка стратегија, Југоарт, Загреб, 1987, стр.н 24.

⁴⁰ Мијалковић, С.: „Супротстављање трговини људима и кријумчарењу миграната“, Службени гласник и Институт за упоредно право, Београд, 2009, стр. 72.

⁴¹ Кегли В., Виткоф Р., Светска политика – тренд и трансформација, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука Универзитета у Београду и Дипломатска академија Министарства спољних послова Србије и Црне Горе, Београд, 2006, стр. 432.

из отаџбине у неку другу земљу, чиме отежава могућност земље – домаћина да апсорбује стране мигранте.⁴² Потрага за бољим условима живота и рада резултирала је напуштањем вековних огњишта и одласком становништва из земаља Централне Евроазије и Југоисточне Европе у западноевропске државе. Међутим, нису сви могли да уживају у благодетима демократије и економског просперитета. „Десетине милиона миграционе радне снаге из мање развијених земаља није имало одговарајућу правно – политичку и социјалну заштиту, те се над њоме спроводила и спроводи диференцирана експлоатација. Мигрантска радна снага је укључена у радни процес у оним областима у којима је, због међународне конкуренције, требало искористити јефтину радну снагу за чију је продукцију довољно одвојити минимум средстава. То су, у исто време, најтежи послови у машиноградњи, аутомобилској индустрији, грађевинарству, рудницима, јавни радови на којима је радна снага крајње експлоатисана у најпродуктивнијем животном добу, лишена сваког облика заштите.“⁴³

Економске миграције данас се сматрају једним од најочигледнијих продуката глобализације. Сваке године хиљаде миграната прелази границе у потрази за послом, већом зарадом и могућностима за бољим животом. Са друге стране, потражња за јефтином радном снагом, проституцијом, организованим видовима просјачења и слично, подстиче ову врсту миграција, резултирајући порастом трговине људима у свим деловима света.

Знајући за искуства својих сународника у иностранству, становништво сиромашних земаља опредељује се за илегалну миграцију у западне земље, надајући се да ће тако избећи једина слободна радна места – у тешкој индустрији. Рестриктивни визни режими принуђују будуће илегалне мигранте да се за помоћ око уласка у жељену земљу обрате организованом криминалу, који ће их прокријумчарити илегалним каналима. Трговци људима нуде разне опције за оне који желе да мигрирају олакшавајући илегалан прелазак границе, набавку лажних исправа и обезбеђујући потребна средства превоза и релокације. Након илегалног уласка у страну државу, мигранти често остају без докумената и падају у тзв. „дужничко ропство“. Тада постају предмет трговине људима, односно разних облика експлоатације: најчешће завршавају у јавним кућама или раде најтеже физичке послове.

Осиромашење држава и слабљење социјалних програма довели су до криминализације друштва у земљама транзиције. Организовани криминал је постао „четврти сектор светске привреде“, чији годишњи бруто приход представља 20% вредности глобалне трговине.⁴⁴

⁴²Кегли, Ч. В.; Виткоф, Ј. Р: Светска политика – тренд и трансформација, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука Универзитета у Београду и Дипломатска академија Министарства спољних послова Србије и Црне Горе, Београд, 2006, стр. 432.

⁴³ Милашиновић Р., Ренесанса империјализма – савремена империјалистичка стратегија, Југоарт, Загреб, 1987, страна 20 – 21.

⁴⁴ Марковић С., Моћнији од ЦИА, Институт за геополитичке студије, Београд, 2002, страна 56.

Тако глобализација сиромаштва, организованог криминала и миграција за резултанту има глобализацију организованих илегалних миграција и трговине људима.

Велики број оружаних сукоба и међународних мировних операција у ХХ веку свакако је утицао на потражњу за сексуалним услугама где год су се стационарале војне трупе. Милитаризација многих региона праћена је доласком великог броја војника у пост – конфликтну средину у којој нема државне контроле, у којој су државне институције немоћне и у којој нема механизма за сузбијање криминала. У таквим условима потражња за женама које пружају сексуалне услуге је велика, чиме се ствара тржиште сексуалне индустрије. Припадници међународних снага јављају се првенствено као клијенти, али су неретко укључени у организовање самог ланца трговине.

У нашој земљи стање није ништа повољније. Балкан је, због свог повољног географског положаја одувек представљао важну раскрсницу путева од истока ка западу. Међутим, подучје балканског полуострва је посебно крајем ХХ века постало плодно тло за развијање разних видова илегалне трговине, укључујући и трговину људима, чему су поред глобалних трендова допринели рат на простору бивше Југославије, милитаризација региона и политичка нестабилност. Транзиција друштвеног, политичког и економског система била је ометена ратом у непосредном окружењу, економским санкцијама, експанзијом тероризма у нашој јужној покрајини, агресијом НАТО снага и сличним негативним дешавањима. Нис производ оваког стања су низак животни стандард већине становништва, екстремно социјално раслојавање, распад вредносног система и стварање погодне средине за бујање органозованог криминалитета, укључујући и трговину људима.

Док су трајали етнички сукоби на простору бивше СФРЈ, криминалне групе се нису сукобљавале, већ сарађивале. Тужна је чињеница да је на крају свих ратова „на Балкану најефикаснија међуетничка сарадња између криминалаца, при чему су се развиле криминалне организације које су се уздигле изнад моћи влада појединих земаља, израстајући тако у паралелну интернационалну силу. У протеклој деценији Балкан је постао *Eldorado* за криминалце у којем је, уместо цивилне, формирана мафијашка структура која хара и профитира у пет основних сектора:

- Кријумчарење емиграната у Европску Унију;
- Трговина проституткама и отварање бордела у Европској унији;
- Убацивање неопорезованих цигарета у Европску унију;
- Транзит дроге у Европску унију и
- Трговина оружјем⁴⁵.

Трговини људима на нашим просторима умногоме је допринело присуство међународних војних трупа и мисија, које је готово увек праћено појавом „јавних кућа“. За потребе међународних војних трупа обезбеђиване су сексуалне услуге, неретко од

⁴⁵ Марковић С., Моћнији од ЦИА, Институт за геополитичке студије, Београд, 2002, страна 55 – 56.

жртви трговине људима. Многе жене „заинтересоване“ за проституцију (сексуалне раднице) биле су преварене у погледу услова живота и „рада“, и постале су жртве трговине људима.

Међународни статус Косова и Метохије ограничио је функцију безбедности наших органа формалне социјалне контроле на подручју покрајине, што је албанска мафија искористила да развије нелегалне послове, при чему су кријумчарење миграната и трговина људима његови изузетно развијени „сектори“.

Фактори који такође погодују настанку појаве трговине људима на нашим просторима су: порозност граница због рестрикције буџета и редукција снага граничне полиције, распрострањеност корупције у полицији и царини, као и неусклађеност казнене политике и рада правосудних органа на процесуирању случајева трговине људима.

Поред наведених услова, трговини људима и кријумчарењу миграната свакако погодују следећи фактори:

- Постојање устаљених мрежа организованог криминала способних за брзу „преквалификацију“ деловања;
- Постојање поузданих канала за кријумчарење ствари чији је промет ограничен или забрањен, који се могу искористити за кријумчарење миграната и жртава трговине људима;
- Успостављене спреге криминалних група са органима државне власти;
- Распрострањеност корупције у полицији, царини, правосуђу и инспекцијама;
- Немотивисаност припадника субјеката безбедности за савесно обављање послова безбедности услед ниских примања;
- Порозност граница због рестрикције буџета и редукције снага за обезбеђење државних граница;
- Рестриктивна имиграциона политика и имиграциони закони;
- Неинформисаност будућих миграната о реалности миграција, односно о условима легалне миграције, о животу и раду у иностранству, личним правима и дужностима, начину добијања легалне радне дозволе, могућностима запослења и висини прихода, опасностима рада на „црном тржишту“ и слично, због чега се олако одлучују за илегалну миграцију, тражећи услуге кријумчара миграната;
- Разорне природне катастрофе и техничко – технолошки акциденти који условљавају дисфункцију система безбедности и принудну емиграцију;⁴⁶

⁴⁶ Званичници Интерпола упознали су светску јавност и упозорили системе безбедности држава, међувладине и међународне невладине организације да је на подручју земаља Азије погођених разорним земљотресима и цунамијем у децембру 2004. године појачана активност трговаца људима. Наиме, трговци људима регрутовали су првенствено децу, ради експлоатисања кроз проституцију и присилни рад. Многа лица на подручју Малезије и Џакарте, међу којима и особље UNICEF – а, добила су СМС поруке којима им се нуде услуге посредовања у усвојењу триста деце сирочади узраста између три и десет година. Целокупна документација била је обезбеђена, а наручилац је само требало да наведе пол и одине живота детета.

- Нејединство политичког вођства државе које резултира разним опструкцијама у функционисању политичких тела, изгласавању одређених закона, њиховом усклађивању, те посебно њиховом спровођењу у пракси или раду извршних органа власти;⁴⁷
- Трансформација политичког и економског система државе која често узрокује проблеме у трансформацији казненог законодавства и правосуђа и неусклађеност у погледу законске регулативе и деловања правосуђа;
- Злоупотреба научних, техничких и технолошких достигнућа, пре свега опреме, средстава и метода за фалсификовање докумената и путних исправа и слично;⁴⁸
- Недовољна ефикасност система безбедности у контроли кријумчарења миграната и трговине људима;
- Недовољна научна истраженост ових феномена и други.

Поред ових, и многи други фактори условљавају настанак и развој трговине људима и кријумчарења миграната. Исто тако, они утичу и на настанак и развој других изазова и претњи безбедности. Стога би њихова контрола кроз ширу социјалну и међународну акцију свакако допринела смањењу криминала уопште.

2. Облици трговине људима

Идентификација различитих модалитета испољавања трговине људима значајна је при сагледавању укупног опсега испољавања феномена трговине људима. Пре него што кренем у излагање ове целине, значајно је да напоменем да не постоји универзална класификација видова у којима се трговина људима манифестује. До универзалне класификације форми њене манифестације је тешко доћи с обзором да се ради о веома сложенем феномену. Критеријуми класификације које сам издвојила представљају најчешће у литератури помињане. Напомињем, понуђеним типологијама не исцрпљују се могућности за неке нове класификације. У пракси су осим наведених облика могуће и различите њихове комбинације, тако да се жртва вишеструко експлоатише.

До критеријума за класификовање видова и облика трговине људима о којима је овде реч дошло се индукцијом и генерализацијом битних феноменолошких обележја идентификованих случајева трговине људима, као и узором на класификације које су други аутори понудили у својим радовима.

Прво од чега треба почети у класификацији различитих облика трговине људима јесте прављење дистинкције између трговине људима која се обавља у склопу обичајних норми (нпр. продаја девојке ради склапања брака у средини у којој је то обичај) и тзв. криминалне трговине људима (која се обавља у циљу њихове експлоатације). У оба

⁴⁷ Ацајлић – Дедовић. А., Проституција у Босни и Херцеговини, Факултет криминалистичких наука, Сарајево, 2003., стр. 36.

⁴⁸ Арнаудовски Љ., Стојановски, Т., Трговија со луде – криминалитет, Скенпоинт, Скопје, 2002., стр. 36.

случаја реч је о противправном понашању, са различитим степеном друштвене опасности коју поседују. Ова два облика се разликују у квалитативном смислу. Обичајна (традиционална) трговина људима подразумева оне њене облике који су саставни део културе и традиције одређене етничке или друштвене групе. На пример, оваква пракса је саставни део обичајних норми код склапања ромских бракова где постоји традиција куповања невесте, као и Влаха из Тимочке крајне. Она не подрзаумева експлоатацију продате особе, а њена друштвена опасност је мала, као и степен угрожавања безбедности.⁴⁹ С друге стране, криминална трговина људима⁵⁰ укључује експлоатацију купљеног лица и брутално кршење људских права. У пракси, она укључује мноштво појавних облика.

Према степену дрштвене опасности можемо разликовати појединачне и организоване облике трговине људима.

Битна одлика појединачних облика трговине људима је постојање свести и намере о купопродаји лица са циљем стицања профита од стране „продавца“, односно са циљем стицања профита кроз експлоатацију тог лица код „купца“. Оваква размена може се одвијати у три модалитета:

- на релацији појединац – појединцу (овакав случај се у пракси начешће јавља када када жена или породица продају сопствено дете другој жени или породици);
- појединац – криминалној групи (најчешће се ради о продаји деце криминалној групи како би се исплатила лична дуговања, а као извршиоци се често јављају наркомени);
- криминална група – организованој криминалној групи (у овом случају ради се о продаји лица до кога је криминална група која се не бави трговином људима дошла отмицом или преваром. Лице се продаје организованој криминалној групи која се бави трговином људима како би се на брз начин набавио новац или као последица недобијања „откупа“ за жртву отмице).

Организовани облици трговине људима носе са собом највећу друштвену опасност. Карактерише их висок степен организованости и континуитет у вршењу ове криминалне делатности, као и масовност самих жртви трговине. Могу се јавити такође у три модалитета:

- продаја услуга жртве купопродајне размене (жртва се не продаје појединцу нити организованој криминалног групи, већ се експлоатишу њене услуге);

⁴⁹ Овде може постојати преплитање облика. Оакви обичаји могу бити злоупотребљавани у криминалне сврхе, па се дешава да девојке које су продате из разлога традиције и веровања заиста експлоатишу у новој кући или бивају продате другим лицима како би се остварила противправна корист. У ромској популацији позната пракса склапања „дечјих бракова“ неретко се злоупотребљава се увођењем купљене деце у ланац проституције, просјачења и вршења кривичних дела. У том смислу, код „продавца“ не постоји немера да се изврши кривично дело, већ да реши будући статус своје ћерке или сина.

⁵⁰ Сам израз „криминална трговина људима“ није адекватан с обзиром да не постоји легална трговина људима, али га у овој ситуацији употребљавам како би се боље сагледала разлика између ова два облика трговине људима.

- продаја лица којим се тргује појединцу (оваква трговина се обавља у виду „привредне делатности“ зависно од потражње клијената. Типичан пример је продаја деце брачним паровима без деце и продаја жена мушкарцима за склапање принудних бракова. Веза између продавца и купаца није стална већ једнократна, а могући су и случајеви вишеструких контаката између страна у купопродаји.);
- продаја лица организованог криминалног групи (оваква трговина подразумева континуирано спровођење и највећи степен друштвене опасности).

Трговина људима се, према биофизиолошким карактеристикама жртви, може манифестовати као трговина женама, трговина мушкарцима и трговина децом (мушког и женског пола)⁵¹, а према начину експлоатације жртви може се испољити као:

- трговина људима у циљу радне експлоатације,
- трговина људима у циљу сексуалне експлоатације,
- трговина људима са циљем склапања принудних бракова,
- трговина људима ради илегалног усвојења,
- трговина људима у циљу принуде на просјачење,
- трговина људима у циљу принуде на вршење криминалних радњи,
- трговина људима у циљу принудног одузимања органа или делова људског тела,
- трговина људима у циљу принуде на учешће у оружаним сукобима.

Неки облици експлоатације лица карактеристични су за одређену категорију жртве. Тако, жртве илегалног усвојења могу бити искључиво деца. Сексуална експлоатација се претежно везује за особе женског пола (мада то могу бити и мушкарци), као што је случај и са принудним склапањем брака. Жртва радне експлоатације може постати лице из сваке од ових категорија, мада се најчешће радно експлоатишу мушкарци. За принудно учешће у оружаним сукобима претежно се користе особе мушког пола (укључујући и дечаке). За принудно вршење кривичних дела експлоатишу се особе оба пола, различитих старосних доби, а најчешће деца. У погледу трговине деловима тела, најважнија ставка у одабиру жртви односи се на њихово здравствено стање.

У Извештају о трговини људима америчког Стејт департмента из 2009. године⁵², наводи се неколико главних облика трговине људима:

- принудни рад,
- дужничко ропство,
- принудни сезонски рад,
- принудни рад у домаћинствима,
- принудни дечји рад,

⁵¹ Николић – Ристановић, В., Ђопић, С., Миливојевић, С., Симеуновић – Патић, Б., Михаић, Б.: Трговина људима у Србији, Виктимолошко друштво Србије, Београд, 2004, стр. 42 – 43, 102 и 127.

⁵² извор: <http://www.state.gov/documents/organization/123357.pdf>

- учешће деце у оружаним снагама,
- сексуална експлоатација,
- сексуална експлоатација деце и сличне злоупотребе.

Сви облици трговине могу се реализовати на националном нивоу (када се трговина обавља тако да жртве трговине не напуштају границе националне државе у којој се налази њихово пребивалиште⁵³) и на међународном нивоу (када се жртве транспортују ван подручја земље где су имале пребивалиште, тзв. „земље порекла“⁵⁴).

Највећи број жртава трговине људима се сексуално експлоатише (43%), али су бројни и они који се радно експлоатишу (32%).⁵⁵

Сексуална експлоатација жртве као циља трговине људима једна је од њених најчешће испољених видова. Може имати облик некомерцијалне експлоатације (за личне потребе трговаца људима, при чему се не остварује никаква зарада) и као комерцијална експлоатација⁵⁶ (што је у пракси чешћи случај, којом се стиче материјална корист, а обухвата проституцију, порнографију и „секс туризам“). Жртве сексуалне експлоатације могу бити особе женског и мушког пола, свих узраста, међутим, као најчешће жртве и даље се појављују жене и девојчице. Жртве које се сексуално експлоатишу неретко морају да имају односе са великим бројем муштерија дневно, често без заштите и могућности да одбију клијента. Уз то, најчешће су ангажоване и за рад у објекту у коме живе, где морају да чисте и раде све што се од њих захтева.

Трговина људима у циљу експлоатације рада жртви обухвата принудни рад (рад који искључује добровољност и који се одвија под претњом неке казне или принудом) у различитим сферама, почев од рада у индустријском сектору, грађевинарству, пољопривреди и услужном сектору, до принудног рада у домаћинству. Жртве трговине људима које су жртве радне експлоатације живе и раде на истој локацији, под нехуманим условима. Оваква експлоатација неретко подразумева рад на изузетно тешким и опасним пословима, без поштовања безбедносних процедура, па су повреде на раду честе. Уз то, жртва трговине људима за свој рад не добија надокнаду, већ ради за свој смештај и храну, која је врло скромна. За своје евентуалне пропусте жртва се строго кажњава. Слобода кретања им је ограничена, као и комуникација са породицом и другим лицима (посебно припадницима органа власти).

⁵³ Без обзира што се трговина људима у овом случају одвија унутар националних граница у којој жртва има пребивалиште, њени носиоци могу бити појединци и организоване групе који делују на територији више држава. То значи да ови облици трговине могу имати међународни карактер, иако жртве не прелазе границе једне државе.

⁵⁴ У овом случају је реч о међународном криминалу, који је најчешће организован.

⁵⁵ International Labour Office: A global alliance against forced labour, Global report under the follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. Report of the Director-General, Geneva, p. 14.

⁵⁶ Мијалковић, С., Трговина људима као облик организованог криминала – часопис Наука, Безбедност и Полиција, бр. 2-3/04, Полицијска академија, Београд, стр. 48.

Трговина људима ради склапања илегалног брака подразумева експлоатацију жртве улогом брачног друга у браку који је склопљен принудно. Муштерије заинтересоване за брак су најчешће старији мушкарци, док се као најчешће жртве појављују жене и девојчице.

Трговина људима ради вршења криминалних радњи подразумева принуду над лицем које је жртва трговине људима да врши одређена кривична дела, са циљем стицања противправне имовинске користи за онога ко принуду спроводи. Жртве могу бити лица оба пола, различитих старосних доби. Најчешће је реч о имовинским кривичним делима, почев од дела ситне крађе и крађе, до разбојничке крађе и разбојништва. На исти начин жртве се могу принудити на просјачење⁵⁷.

Трговина људима у циљу принудног одузимања органа или делова људског тела представља нарочито лукративан вид експлоатације жртава трговине људима јер се цене људских органа на "црном тржишту" крећу у десетинама хиљадама евра.

Трговина људима у циљу принуде на учешће у оружаним сукобима најчешће погађа мушкарце и децу као жртве експлоатације, али то могу бити и особе женског пола. Овај вид трговине људима подразумева незаконито врбовање и коришћење лица путем силе, преваре или принуде са циљем њиховог директног учешћа у борбама или индиректног учешћа кроз обављање послова курира, шпијуна и слично. Међутим, овај вид трговине људима не искључује сексуално експлоатисање жртава од стране оружаних снага. Корисници овакве злоупотребе људи могу бити како националне оружане снаге, тако и паравојне организације или побуњеничке групе. Нарочито застрашујући облик овакве експлоатације подразумева коришћење деце.⁵⁸

Трговина тек рођеним бебама ради усвојења представља све развијенији облик трговине људима.⁵⁹ УНИЦЕФ процењује да 1,2 милиона деце сваке године постану жртве трговине људима.⁶⁰

⁵⁷ Током 2002. године на територији Београда пронађено је 33 малолетних страних држављана, без одговарајућих папира који су ухваћени на делу просјачена или у прекршајима ситних крађа (у: Трговина женама – Приручник за новинаре, Астра, Београд, 2003, стр. 46).

⁵⁸ У мају 2012. године, Специјални суд за Сијера Леоне у Хагу осудио је бившег председника Либерije Чарлса Тејлора на 50 година затвора за ратне злочине и злочине против човечности, укључујући регрутовање, ангажовање и коришћење деце војника испод 15 година старости за време грађанског рата у Сијера Леоне – у (1996 – 2002). Истовремено, он је први бивши шеф државе који је осуђен од стране Међународног суда за коришћење деце војника (The 2012 Trafficking in Persons Report, US The Department of State, p. 36).

⁵⁹ Посебан догађај који је алармирао јавност у Србији, током 2002. године везан је за аферу несталих беба из породишта у Србији, за које се сумња да су биле жртве трговине у циљу лажног усвајања. Та афера и даље траје са судским епилозима и ДНК анализама и њени су одјаци у великој мери обележили извештавање о трговини децом у домаћим медијима, отворивши и многа друга питања која су била до сада табу тема на овим просторима.

3. Фазе трговине људима

Процес трговине људима одвија се у неколико фаза које имају своје специфичности и надовезују се једна на другу. То су следеће фазе:

1. фаза регрутовања жртава
2. фаза транзита жртава
3. фаза експлоатације жртава

3. 1. Фаза регрутовања (фаза врбовања)

Фаза врбовања подразумева део процеса трговине људима у коме трговци проналазе своје будуће жртве. Тада се одређује колико људи треба продати, којег пола и вештина, ког профила и у којим државама влада потражња. Врбовници су први у ланцу трговине људима који ступају у контакт са потенцијалном жртвом. Они су веома креативни у обањивању жртви. Најчешће се служе лажима и преваром, обађавају људима боље услове живота унутар или изван граници њихове државе.

До жртава се долази на различите начине. Најчешће коришћене методе које користе трговци људима при врбовању жртви су:

1. врбовање кроз новинске огласе,
2. врбовање посредством агенције,
3. врбовање посредством пријатељских веза,
4. врбовање преко интернета и друштвених мрежа,
5. отмица.

Иза, на први поглед примамљивих огласа о добро плаћеним пословима у иностранству које нуде разне „агенције“ често се крију организовани ланци трговине људима. Жртвама се најчешће нуде послови везани за рад у домаћинству, чување деце, послови у модној индустрији и забави, али и рад у грађевинарству (када се желе врбовати особе мушког пола). Поред тога, нуде се и добри услови студирања, па чак и брачне понуде.

У процес трговине људима, нарочито у фазу врбовања жртви, могу бити укључена различита правна лица. До сада су забележено више случајева да су под маском организације туристичких путовања, агенције које су пријављене за вршење такве делатности одводиле своје путнике у иностранство, да би им након проласка границе задржавали путне исправе и предавали их другим лицима. Агенција за међународно

⁶⁰ извор: Child protection from violence, exploitation and abuse:
http://www.unicef.org/protection/index_exploitation.html

посредовање у браку могу такође бити покриће за послове трговине људима. У овој групи је неопходно поменути и различите модне агенције.

Лица се често врбују преко особа које добро познају (партнер, пријатељ, комшија), у које имају поверење⁶¹. Лажни пријатељски посредници жртвама нуде решење њихових проблема и све оно што та лица желе да чују у датом тренутку. У иницијалном периоду труде се да жртве у њих стекну потпуно поверење, често им давајући и новчану помоћ уколико ће то допринети њиховој регрутацији.

Регрутовање кроз потпуну присилу у виду отмице или киднаповања уопште није ретка појава, о чему сведоче догађаји у Албанији и на Косову, као и у појединим деловима Азије.

3. 2. Фаза транзита

Након процеса врбовања жртви следи фаза њиховог превоза (транзита) до крајњег одредишта на коме ће бити експлоатисане. Жртве се могу транспортовати унутар исте државе, у добро обезбеђена склоништа где неће имати контакт са својим пређашњим окружењем, али и изван границе државе где је било њихово почетно пребивалиште⁶². Такође, транзит се може обављати свим превозним средствима, како друмским, тако и ваздушним и воденим саобраћајем, с тим што се најчешће користе аутомобили, аутобуси и возови јер нуде већу флексибилност у односу на авионски и поморски саобраћај због јаче контроле.

Запажено је да у појединим мрежама трговине људима не мора увек постојати транзитна земља, а то су оне ситуације у којима се транспорт жртава одвија директно из земље порекла у земљу одредишта, као и ситуације у којима се трговина људима одвија у оквиру једне земље, односно где земља порекла представља и земљу дестинације жртве трговине људима.

У случају међународне трговине људима, пребацивање жртава преко границе реализује се на више начина. Прелазак границе може бити легалан, када се на граничном прелазу реуларно показују важеће путне исправе будућих жртава (које се одмах након преласка границе од њих одузимају). Други случај постоји када се на граничном прелазу показују документи који су фалсификовани (фалсификовани пасош, исправан пасош са фалсификованим визама или визама добијеним на незаконит начин). Трећи, али не мање заступљен начин, јесте кријумчарење жртава преко граничних прелаза који су слабије

⁶¹ „Живела сам са мамом и татом. Ишла сам у трећи разред средње школе. Упознала сам момка у ког сам се заљубила. Након неколико месеци забављања позвао ме је да проведемо викенд код његових рођака на Косову. Моји родитељи су га познавали и пустили су ме. Након доласка на Косово он ме је закључао у неку кућу...“. Овај опис говори у прилог чињеници да је директан контакт најпоузданији и најчешћи вид врбовања. („Интер – Национал“, 6. новембар 2004., Београд, стр. 7).

⁶² Ратови који су вођени на територији бивше Југославије допринели су развијању „безбедног“ транзитног правца за кријумчарење дроге, оружја, али и људи.

покривени полицијским патролама, најчешће сакривањем у товарном простору камиона и контејнера, дуплом дну вучних приколица, међупросторима железничких вагона и сл. Овакав прелазак често се обавља у договору са корумпираним припадником царине или граничне полиције. Такође, транспорт жртви се може обавити и преко необезбеђених делова границе уз помоћ локалних житеља, и то превозом чамцима или пешачећи.

Фаза транзита неретко подразумева и обезбеђење смештаја и прихват жртве, са низом пролазних склоништа до крајњег одредишта.

Већ у овој фази може доћи до озбиљних кршења људских права, укључујући и физичко злостављање за време путовања. У зависности да ли постоји отпор, жртва се неретко подвргава мучењу и најсуровијем поступању од стране трговца (најчешће пребијању и недавању хране и воде). Уколико је процес трговине започет као илегално кријумчарење, са пристанком лица које се кријумчари, жртва не пружа никакав отпор и олакшава лицу које је задужено за трансфер да обави свој део посла. Када схвати да је преварена обично већ буде касно. Наиме, жртвама се одмах након преласка границе одузима пасош и остала лична документа, чиме се оне стављају у потпуно завистан положај. Трговци њихов илегални статус користе знајући да ће оне из тог разлога избегавати да траже помоћ полиције или заштиту државе.

3. 3. Фаза експлоатације жртава

Експлоатација жртава је кључни моменат целокупног процеса трговине људима. То је основно средство остваривања противправног профита и главни разлог извршења ових кривичних дела. Доласком на одредиште жртве врло брзо постају свесне да су обећања која су им дата лажна. Под изговором да је то због њихове властите сигурности, жртвама су већ одузети лични документи, па следи присиљавање жртви да илегално раде „како би покриле трошкове пута и смештаја“. Тада почиње физичко и психичко малтретирање и злостављање од стране трговаца, а жртве се често и дрогирају и изгладњују. Оне постају зависне од трговаца и живе у сталном страху од злостављања, а често и од различитих уцена (да ће бити депортоване, да ће трговци обелоданити чиме се жртва бави њиховој родбини и сл.). Могуће је да жртве никада и не стигну на крајње одредиште, из разлога што бивају успут продате другим трговцима.

Основни циљ трговаца људима је да новац зарађују дугорочним изабљивањем жртава. Да би у томе успели они чине све како би заштитили своју инвестицију, односно обезбедили да жртва настави да ради како јој је наложено и да не покушава да побегне. Због тога ова фаза подразумева обезбеђење сталног надзора над жртвама. За контролу жртава користе се већ добро разрађени механизми, који се могу примењивати независно али и у садејству. Као најчешће коришћени механизми контроле издвајају се:

- „Дужничко ропство“, односно обавезивање због задужености;

Дужничко ропство подразумева да се од жртве тражи да врати новац који је трговац уложио у њен долазак на место одредишта. То подразумева трошкове превоза, хране и смештаја, на који се додају огромне камате које прерастају у суму коју је немогуће исплатити. Трговац вешто манипулише жртвама тако што им смањује и повећава дуг у зависности од њиховог понашања. Жртва се одржава у уверењу да ће бити поново слободна када отплати дуг, што је вешт начин успостављања послушности код ње.

- Изолација, односно уклањање идентификационих или путних докумената жртве;

Особама које се налазе у ланцу трговине људима ограничава се слобода кретања или се она држе у изолацији. Свако њихово кретање се помно прати и недозвољава им се ступање у конверзацију са непознатим лицима. Контакт са породицом и пријатељима им је такође прекинут. Такође, њихове личне исправе/путни документи се одузимају и често уништавају (како би жртва лишила службено верификованог идентитета, а уколико је реч о трговини људима која подразумева прелазак националне границе разлог због кога се жртви одузимају исправе је и потврда њеног илегалног статуса у иностраној земљи и њено онемогућавање да тражи и добије помоћ од иностраних државних органа. Овакава пракса жртве лишава могућности да побегне на другу адресу или у другу земљу. Код жртва се ствара осећај изолованости и зависности од трговца. тако што се оне на различите начине уверавају да се налазе у безизлазној ситуацији у којој нема ко да им помогне.

Будући да жртве полицију често доживљавају као неспособну да им пружи помоћ, оне и саме избегавају контакт са полицијом, а трговци подупиру такву њихову представу говорећи им да су слободне да оду у полицију, али да неће добити полицијску помоћ јер су полицајци корумпирани и у пријатељским односима са трговцима. Непоседовање докумената и новца, непознавање језика, нелегалан боравишни статус, стид и изолација, уз страх од полиције – механизми су које трговци често користе како би смањили вероватноћу да ће жртва покушати да побегне или да ће се пожалити државним органима.

Жртве се такође често селе из једног у друго место како би изгубиле оријентацију где се налазе, али и како би се предупредила пријатељства са особама из ближе околине.⁶³

- Примена уцене;

У сличајевима сексуалне експлоатације, стид који жртва осећа постаје значајан механизам контроле који трговци користе кроз претње да ће њеној породици обелоданити да она ради као проститутка. Није реткост ни да трговци снимају сам сексуални чин над жртвом, како би се он користио као средство уцене и омаловажавања. Код жртви које потичу из изузетно патријархалних средина овакве уцене обезбеђују њихову потпуну покорност.

⁶³ На тај начин се такође отежава откривање и разбијање ланца трговине људима.

- Претња насиљем и примена насиља;

Трговци људима се често користе насиљем и претњом насиљем као делотворним средством контроле посредством изазивања страха. Жртве се пребијају, силују, лишавају хране, дрогирају и муче оштрим предметима, а све у намери да их покоре. Овим радњама се и прети, тако што се жртви говори да ће се оне предузети у случају непослушности или покушаја бекства.

- Претња и употреба репресалија према жртвиној породици;

Једна од најделотворнијих претњи јесте претња усмерена ка породици жртве и њој блиским лицима. Из тог разлога, трговци људима се претходно добро информишу о породици из које жртва долази, њиховој адреси, надимцима или другим приватним подацима. На тај начин, обезбеђује се да жртва буде покорна, јер не жели да се нешто ружно догоди некој њој драгој особи. Уколико и поред претње жртва показује непослушност, над њом или њеном породицом се спроводи одмазда.

Дакле, жртвама се одузимају документи, оне бивају претучене, силоване, константно им се прети све док не пристану на захтеве трговаца. Након што се осигура покорност жртве, она се приморава на нехумани рад.

Жртве трговине људима које су присиљене на проституцију принуђене су да имају односе са 15 до 20 муштерија дневно, често без заштите. Жртве које су у присилном раду принуђене су да раде велики број сати дневно, у нехуманим условима. Деца која су у присилној прошњи принуђена су да обезбеђују одређену своту новца дневно коју предају „газди“, док у супротном бивају пребијана и злостављана.

4. Путеви трговине људима

Трговину људима можемо мапирати у свим земљама света, како у неразвијеним земљама, земљама у развоју и ратом захваћеним земљама (које се сматрају земљама порекла и транзита жртви трговине људима), тако и у економски развијеним земљама (које су идентификоване као земље дестинације). Појмови „земља порекла“, „земља транзита“ и „земља дестинације“ који се употребљавају у литератури о трговини људима не односе се на конкретне државе. Наиме, једна држава може се наћи у различитим улогама, па може истовремено бити и земља порекла и земља дестинације жртава. Истовремено, многе жртве трговине никада не напуштају земљу порекла, па је за њих та земља и земља порекла и земља дестинације, или бивају продате из сиромашне земље у другу сиромашну земљу.

Ратни сукоби у Босни и на Косову, као и присуство мировних снага у постконфликтном периоду на простору западног Балкана, представљају погодно окружење

за развој трговине женама, с обзиром да је потражња за сексуалним услугама велика свуда где су стациониране војне базе.⁶⁴

Идентификација канала трговине људима значајна је за предузимање одговарајућих мера и релокације ресурса у циљу њеног сузбијања. За кријумчарење људи користе се већ добро утврђене мреже путева разних форми кријумчарења и илегалне трговине, посебно у транзитним подручјима које су контролисане од стране организованих криминалних група.

Обрасце трговине људима могуће је уклопити у постојеће моделе миграционих кретања који иду од „(полу) периферних или економски неразвијених или мање развијених подручја ка развијеним регионима света“. ⁶⁵ Пuteви трговине људима тако иду од Истока ка Западу, од неразвијених ка развијеним, сиромашних ка мање сиромашним и богатим, од подручја која се суочавају са ратом, политичком нестабилношћу, етничким конфликтима ка онима у којима владају мир, демократија и владавина права, то јест у којима постоји макар релативна политичка стабилност и извесност. При томе, путеви трговине пролазе кроз регионе у којима су границе држава порозне, односно слабо контролисане, где је слаб правно политички систем, које се суочавају у већој мери са корупцијом и слично.

Као примарни региони порекла жртава трговине људима јављају се Африка (посебно подсахарски део континента), осиромашене земље централне и југоисточне Азије и Јужне Америке, као и источна и југоисточна Европа.⁶⁶ Са друге стране, као кључне земље дестинације идентификоване су земље западне Европе, северне Америке као и Аустралија и Јапан.⁶⁷ С обзиром да су мреже путева између земаља порекла и земаља дестинације бројне и веома разгранате у наставку излагања пажња ће се посветити путевима који воде преко европског континента.

Крај 80 – их и почетак 90 – их година XX века био је обележен колапсом комунизма и почетком друштвене, политичке и економске транзиције. Након пада берлинског зида, границе источне и централне Европе бивају слабије контролисане, односно долази до њиховог постепеног отварања ка Западу. Цео овај процес био је праћен бројним конфликтима, грађанским ратовима, етничким сукобима, социо – економском кризом и присилним миграцијама. Осиромашене, политички нестабилне земље постале су погодно

⁶⁴ Жунџић, Н.: Трговина женама . насиље над женама, у: Димитријевић, П., Костић, М., Кнежевић, С.: Трговина људима: Правна заштита у међународним и националним оквирима, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2011, стр. 254.

⁶⁵ Топић, С.: Пuteви трговине људима у Европи и позиција Србије на њима, Темида, 2008, стр. 49 – 68.

⁶⁶ Morawsa, E.: Trafficking into and from Eastern Europe, U:M.LEE (ur.) human trafficking, devon: willan Publishing, 2007, str. 95.

⁶⁷ исто.

тло за регрутовање жртава трговине људима. То је довело до првог великог таласа трговине људима, пре свега женама, из земаља источне Европе ка Западу.⁶⁸

Нешто касније долази до другог великог таласа трговине људима, премештањем тржишта људи ка земљама Балкана, а потом и према другим земљама југоисточне Европе, пре свега Румунији, Молдавији, Бугарској и Албанији. Крајем 1990 – их земље балканског полуострва које су до тада биле махом третиране као земље транзита све више постају земље дестинације жртава трговине. Томе су у многоме допринели недостатак адекватне легислативе, непримењивање закона у пракси, корупција и милитаризација региона, односно концентрисање великог броја мировних снага на територији Косова и Метохије и Босне и Херцеговине. То је довело до повећање потражње за сексуалним услугама, што је деловало као фактор привлачења, па је велики број жена из источноевропских земаља завршавао у принудној проституцији на овим подручјима. Са друге стране, сиромаштво и одсуство перспективе као последица рата, деловали су као фактор гурања услед чега је дошло до повећања броја жртава са простора Балкана у ланцима трговине на Западу.⁶⁹

На простору Европе, посебно када се ради о женама и деци као жртвама трговине људима, као земље порекла доминирају Албанија, Бугарска, Румунија, Молдавија, али се појављују и Русија, Украјина и Белорусија, а све чешће и Србија, Црна Гора и Хрватска.

До 2002. године жртве из Албаније су највећим делом илегално пребациване морским путем у Италију. Међутим, полицијске акције које су у то време предузете довеле су до појачане контроле граничног појаса ка Италији. Пuteви трговине људима из Албаније данас углавном иду у три правца. Први иде ка Грчкој и подразумева илегално прелажење границе, други води ка Македонији, (а граница се обично прелази легално с обзиром да за Македонију не треба виза), а трећи пут води преко Скадра ка Црној Гори па даље на запад, или преко Косова и Метохије ка Хрватској и Босни и Херцеговини ка западу или према северу, то јест ка Мађарској па потом у друге земље.⁷⁰

Пuteви трговине из Бугарске воде у два главна правца: један према Румунији и Србији, а потом ка Мађарској па на запад, а други преко Македоније и Грчке ка другим земљама Европске Уније. Када су у питању Румунија и Молдавија, пuteви трговине женама из ових земаља су до 2007. године и уласка Румуније у ЕУ махом водили преко

⁶⁸ Украјина се сматрала главним извориштем жена и младих девојака које су продаване на међународно комерцијално тржиште секса. Тако се процењује да је током 90 – их година XX века око 400.000 Украјинки било продато у земље западне Европе, САД и друге државе. (Ћопић, С., Пuteви трговине људима у Европи и позиција Србије на њима, Темида, 2008, стр 53.) У то време, највећи број жртава трговине из источне Европе (око 80%) завршавао је у западно европским земљама – Немачкој, Италији, Швајцарској, Холандији, Грчкој, Аустрији, Енглеској. Око 15% је доспевало на блиски исток (Израел, Саудијска Арабија) или далеки исток (Јапан, Тајланд), док је 3% завршавало у САД и Канади, а преостали део у земљама централне Европе, пре свега у Пољској, Мађарској и Чешкој (Миливојевић, С., Вукобратовић, Т.: Трговина женама и децом и савремени друштвено економски контекст у СРЈ, Темида, Београд, 1999., стр. 53.

⁶⁹ Николић – Ристановић, В., Ћопић, С., Симеуновић – Патић, Б., Миливојевић, С., Милић, Б.: Трговина људима у Србији, ОЕБС, Београд, 2004. стр. 133.

⁷⁰ Ћопић, С., Пuteви трговине људима у Европи и позиција Србије на њима, Темида, 2008, стр. 55.

Србије, Хрватске, Босне и Херцеговине и Словеније ка земљама западне Европе, али се на овим рутама уочавају промене у смислу кретања из правца Румуније директно ка другим земљама Европске Уније (Мађарској и Аустрији).

Земље одредишта су земље западне Европе, првенствено Италија, Холандија, Велика Британија и Грчка, али и Аустрија, Белгија, Француска, Немачка и Шпанија. Поред жртава које потичу из земаља европског континента, међу жртвама трговине људима које се транспортују преко територије Европе могу се наћи и држављани Кине, Турске, Ирана, Пакистана, Авганистана, Бангладеша, Ирака и других земаља азијског и афро – азијског комплекса. Међутим, примећује се да се као земље дестинације за жртве са простора Европе све чешће појављују и земље Блиског истока, посебно Уједињени Арапски Емирати, где се жртве најчешће транспортују авионом уз поседовање валидних докумената.⁷¹

Путеви трговине људима који воде преко територије Европе су међусобно испреплитани, али је могуће идентификовати неколико основних праваца кретања.

Први правац је такозвана балканска рута. Балкан је, због свог повољног географског положаја одувек представљао важну раскрсницу путева од истока ка западу. Међутим, подучје балканског полуострва је посебно крајем XX века постало плодно тло за разијање разних видова илегалне трговине, укључујући и трговину људима, чему су поред глобалних трендова допринели рат на простору бивше Југославије, милитаризација региона и политичка нестабилност. Балканска рута пролази са простора Балкана или пролази преко њега, и иде у неколико праваца. Један води ка северу, преко Мађарске ка Западној Европи, други крак иде преко Словеније ка западним земљама, а трећи јужно, преко Грчке ка Италији и Западној Европи. На овој рути, Србија и друге земље бивше Југославије појављују се као земље транзита и привремене или трајне дестинације, али све чешће и као земље порекла. Такође се примећује да се балканска рута користи за пребацивање жртава из Турске, неких земаља Азије, Блиског Истока и Африке ка земљама Западне и Централне Европе.

Друга рута је централно – европска рута. Она полази са блиског и далеког истока, али и централне Азије, Авганистана и Бангладеша, иде преко Русије, Украјине и Литваније, ка Словачкој, Чешкој или Мађарској и другим земљама Европске Уније.

Трећа је тзв. источна рута. Она почиње у земљама некадашњег СССР – а, тачније у Русији и Белорусији, креће се преко Пољске и завршава у земљама ЕУ.

Источно медитеранска рута иде из правца Турске преко Бугарске и Румуније ка западу, чинећи Србију транзитним подручјем. Међутим, Турска се све чешће јавља и као земља транзита ка блиском истоку, али и као земља привремене или трајне дестинације.

⁷¹ исто.

На северу Европе, путеви трговине почињу у земљама бившег СССР – а, односно балтичким државама Литванији, Естонији и Летонији, а воде ка Скандинавији, односно Финској, Шведској и Норвешкој.

Северно – афричка рута започиње у земљама афричког континента. Жртве земља северне Африке, пре свега Гане, Нигерије, Либерије, Марока, Сјера Леонеа бивају транспортоване у Шпанију, Италију или на Малту, одакле путеви воде ка другим земљама западне Европе преко неке од поменутих рута.

Од земље порекла до земље дестинације жртве се превозе на различите начине. Границе се прелазе легално уз поседовање одговарајуће документације и илегално – било преко „зелене границе“, то јест изван обележених граничних прелаза или преко граничних прелаза, али скривених у вагонима, камионима, путничким возилима или пак са фалсификованим путним исправама и визама уколико су потребне. Са тим у вези могу се уочити одређене разлике међу различито профилисаним криминалним групама укљученим у трговину људима. Високо позициониране криминалне групе имају задатак да организују и руководе трансфером жртава и обично нису непосредно укључени у фазу трговине. Они преферирају легалне начине пребацивања жртава, са валидним путним исправама, туристичким или радним визама. Ниже позициониране групе користе махом илегалне начине транспорта жртава до земље дестинације, што подразумева далеко дуже трајање путовања, већу опасност за жртве које неретко током путовања бивају експлоатисане, изложене насиљу и претњама.⁷²

Подаци добијеним истраживањем трговине људима у Србији које је 2003. године спровело виктимолошко друштво Србије⁷³ показали су одређене разлике у погледу путева трговине женама и трговине мушкарцима. Наиме, трговина женама углавном се одвијала из правца земаља источне Европе према западу. Канали трговине женама најчешће су полазили из Украјине и Молдавије простирући се преко Румуније, Бугарске и ређе Мађарске. Након уласка на територију Србије путеви су даље ишли од истока ка западу, од севера према југу, али су водили и у правцу севера – ка Мађарској. Као важна транзитна подручја на територији Србије у то време, идентификовани су Пожаревац, Панчево и Београд. Из ових места путеви су се рачвали према Републици Српској (преко Шапца) или према Хрватској (преко Шида) и једним делом према Мађарској (преко Суботице). Путеви од севера ка југу су ишли преко Београда ка Косову и Метохији, Македонији, Албанији или према Црној Гори (преко Новог Пазара, а онда на Косово и Метохију, Албанију или Италију. Овим истраживањем дошло се до сазнања о 100 пунолетних мушкараца који су препознати као жртве трговине, а потицали су из Кине, Авганистана, Румуније, Ирака, Ирана, Турске, Пакистана, Бангладеша и Србије. Канали трговине мушкарцима су ишли у два правца. Један према Мађарској, а други према Хрватској. Док су као земље

⁷² Ђокић, С., Путеви трговине људима у Европи и позиција Србије на њима, Темида, 2008, стр. 58.

⁷³ Николић – Ристановић, В., Ђокић, С., Симеуновић – Патић, Б., Миливојевић, С., Мухић, Б.: Трговина људима у Србији, ОЕБС, Београд, 2004.

дестинације идентификоване Немачка, Италија и Велика Британија. Путеви трговине мушкарцима ишли су из правца Бугарске (код Зајечара) и Румуније (код Вршца, Великог Градишта и Беле Цркве) према Мађарској (код Суботице) и Хрватској (код Шида). Путеви трговине мушкарцима из Србије махом иду ка југу Европе (ка Малти), ка источној Европи (Русија и Украјина) и ка Блиском истоку (Уједињени Арапски Емирати). Ка овим дестинацијама домаћи држављани одлазе у потрази за послом и бољом зарадом.

У периоду из 2003. године важан правац кретања жртава трговине ишао је из Бугарске према Србији. Данас је ситуација знатно другачија услед уласка Бугарске и Румуније у ЕУ. Стога, уколико се нека жртва из правца земаља истока пребаци на територију Бугарске или Румуније она више нема разлога да излази са простора ЕУ. Такође, данас је правац који иде из Србије ка Мађарској далеко интересантнији јер омогућава директан улазак у Европску Унију чиме је олакшано даље кретање ка западу.

Правац који креће од Косова и Метохије ка северу махом се користи за трговину људима из азијских држава, Турске и Албаније. На територију Косова и Метохије жртве из земаља Азије доспевају углавном авионом из правца Истанбула (због непостојања визног режима), а потом се илегално преко административне линије пребацују на територију Србије и даље ка Мађарској или Хрватској. Осим авионом, из правца Турске на простор Косова и Метохије се долази и бродом до Албаније па ка Косову и Метохији или сувоземним путем преко Грчке и Македоније.

5. Жртве трговине људима

Под жртвом трговине људима подразумевамо свако физичко лице које је преживело искоришћавање у циљу трговине људима или постоји реална и основана сумња да је могло бити искоришћено у циљу трговине људима. Жртве трговине људима су најчешће лица на чијој страни обично стоји више фактора виктимизације.

Жртва трговине људима може постати свако, како жене, тако и мушкарци и деца. Према подацима Министарства унутрашњих послова, као најчешће жртве се појављују младе девојке и жене, наивне и лаковерне особе, сиромашне и незапослене особе, деца, као и физички радници.⁷⁴ На простору Републике Србије до 2004. године жртве трговине људима су биле првенствено стране држављанке из земаља источно – европског блока (Русија, Украјна, Румунија, Молдавија, Бугарска, Белорусија) врбоване ради сексуалне експлоатације, у просеку старости од 20 до 24 године живота. Од тада је присутна тенденција опадања старосне доби жртава на 14 до 18 година, а жртве су све више домаће држављанке. Према подацима АСТРА – е, као и према подацима Службе за координацију заштите жртава трговине људима, 2008. и 2009. године је идентификовано 12 – 15% страних жртава трговине људима у Републици Србији, док су 2010. године домаће

⁷⁴извор: www.mup.gov.rs

држављанке и држављани чинили чак 95% идентификованих жртава трговине људима. Сва деца које је АСТРА идентификовала од 2007. године била су домаћи држављани.⁷⁵

Већина жртава трговине људима потичу из држава које пролазе кроз политичку и економску транзицију, као и из држава које се суочавају са послератном реконструкцијом. Потакнуте економским неједнакостима, високим процентом незапослености и лошом друштвеном ситуацијом у државама из којих долазе, особе које припадају социјално угрожњеним групама бивају привучене могућношћу остварења боље будућности и обмануте обећањима о добро плаћеним пословима у богатијим државама. Међутим, оне често завршавају у условима покорности и ропства и бивају подвргнуте озбиљном психичком и физичком малтретирању.

Канцеларија Уједињених нација за борбу против наркотика и криминала (UNODC) објавила је 12. децембра 2012. године Глобални извештај о трговини људима за у коме се наводи да:

- деца чине 27% свих жртава трговине људима које су званично идентификоване у свету у периоду од 2007. до 2010. године (при чему постоје регионалне варијације, па тако у Африци и на Блиском Истоку деца чине чак 68% жртви трговине људима, у јужној Азији, источној Азији и Пацифику 39%, у Северној, централној и Јужној Америци 27%, док тај проценат за регион Европе и централне Азије износи 16%);
- већина жртава трговине људима су жене, које чине 55 – 60% детектованих жртава трговине људима на глобалном нивоу;
- жене и девојчице узимају учешће од 75% укупних жртви трговине људима, док је свака четврта жртва мушкарац или дечак.⁷⁶

Значајан фактор виктимизације јесте и необразовање или нижи ниво образовања. Необразована лица обично немају потребна сазнања и вештине да се чувају од ризичних ситуација. Они немају прилике да се информишу о опасностима које прете од виктимизације, поводљивија су и лаковернија. С друге стране, необразованост најчешће подразумева и незапосленост и сиромаштво, а тиме и већу изложеност ризику виктимизације трговином људима.

Насиље у породици и дисфункционалне породице такође представљају битан фактор који од појединаца који су трпели насиље или нису имали адекватну породичну подршку и заштиту као деца ствара подесне потенцијалне жртве. Насиље у породици је повезано са уништавањем породице као основне ћелије друштва и неадекватним друштвеним одговором на насиље. Најчешће жртве насиља у породици су жене и деца

⁷⁵ извор: www.astra.org.rs

⁷⁶ United Nations Office on Drugs and Crime, Global Report on Trafficking in Persons, United Nations, New York, 2012.

(они представљају и најчешће жртве трговне људима). Подаци о распрострањености насиља над женама⁷⁷ и децом⁷⁸ су алармантни. У жељи да побегне од насиља, жртва насиља неретко постаје жртва трговине људима.

Потакнуте економским неједнакостима, високим процентом незапослености и лошом друштвеном ситуацијом у државама из којих долазе, особе које припадају социјално угроженим групама бивају привучене могућношћу остварења боље будућности и обмануте обећањима о добро плаћеним пословима у богатијим државама.

Особе које се налазе на друштвеној маргини, деца смештена у установе социјалне заштите, као и деца која живе и раде на улици, посебно су рањива да постану жртве трговине људима. Систем социјалне заштите, а нарочито заштите деце без родитељског старања и особа са инвалидитетом најчешће није развијен у довољној мери како би ове особе заштитило од трговаца људима. Услови живота и ниво услуга у овим установама начешће је такав да штићеници таквих установа често постају жртве насиља, па и трговине људима, било у покушају да нађу боље решење или због тога што не постоји адекватна брига о њима.⁷⁹

Широко распрострањена дискриминација чини да Роми представљају посебно рањиву групу у смислу трговине људима. Овакво стање се може рефлектовати и на препознавање жртава трговине људима и пружања помоћи.

Стање нерешеног грађанскоправног и социјалног статуса избеглица и расељених лица чини ову категорију људи нарочито изложеном ризику од виктимизације трговином људима. Тешки услови живота који погађају ове људе неретко их доводе у ситуацију да прихватају високи ризик у потрази за послом, како би извукли из безнађа себе и своје породице.

Док су раније идентификоване жртве трговине људима биле углавном стране држављанке, за које је наша земља била само земља транзита или земља дестинације, од 2003. године Република Србија се суочава са проблемом интерне трговине људима. То значи да су у највећем броју случајева жртве трговине домаће држављанке/држављани, који бивају продати на територији наше земље.⁸⁰

⁷⁷ Видаковић, И.: Распрострањеност насиља у породици, у: Николић – Ристановић, В., Породично насиље у Србији, Виктимолошко друштво Србије, Прометеј, Београд, 2002, стр 13 – 14.

⁷⁸ О подацима о насиљу над децом: Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља, Службени гласник Републике Србије, бр. 122/08.

⁷⁹ Центар за права детета, Праћење и извештавање и правима детета у Србији по факултативним протоколима уз Конвенцију о правима детета, Београд, 2010, стр. 23.

⁸⁰ Жунић, Н.: Трговина женама . насиље над женама, у: Димитријевић, П., Костић, М., Кнежевић, С.: Трговина људима: Правна заштита у међународним и националним оквирима, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2011, стр. 256.

6. Последице трговине људима

До угрожавања безбедности трговином људима долази извршењем радњи којима се омогућава или реализује трговина људима, односно који су последица њене реализације, при чему настају штетне последице по заштићене вредности државе и друштва, као и читаве међународне заједнице.

Савет министара ОЕБС – а је 1998. године трговину људима идентификовао као један од нових глобалних безбедносних изазова и претњи. Ово међународно тело сагледава негативне ефекте трговине људима кроз три димензије: људску (хуману), економску и безбедносну.

Људска (хумана) димензија ефеката овог безбедносног изазова и претње везује се првенствено за кршење људских права.

Економска димензија трговине људима односи се на неповољан утицај на економију држава (кроз рад на црно).

Безбедносна димензија ефеката трговине људима огледа се у угрожавању безбедности и процеса демократизације тзв. „транзицијских демократија“, организованим криминалом и корупцијом. Наиме, потврђена је веза између трговине људима и организованог криминала, као и организованог криминала и корупције, што доводи у везу трговину људима са корупцијом којом се поткопавају демократске институције и владавина права.

Трговина људима има негативне импликације на спољно – политичку безбедност државе као субјекта међународних односа, али и на њену унутрашњу безбедност која се огледа у општој стабилности и редовном функционисању државних институција и општој заштићености виталних вредности друштва.

Уколико се узме у обзир прокламовање заштите људских права од стране међународне заједнице, те интервенционистичка политика великих сила против влада које крше, одобравају или толеришу кршење људских права, или напросто нису у могућности да их заштите, онда се може закључити да се трговина људима може рефлектовати на положај земље у међународној заједници, а самим тим и на њену спољну безбедност и стабилност. Трговина људима може индиректно довести до дезинтеграције, онемогућавања или отежавања интеграције државе у одређене међународне институције и организације, увођења одређених облика санкција, интервенција међународне заједнице или великих сила којима се угрожава интегритет земље, као и осуде међународне заједнице због неспособности владе да се супротстави трговини људима или њене подршке носиоцима ове појаве. Наведене мере могу имати све атрибуте политичких и економских притисака.

Примера ради, став Организације за европску безбедност и сарадњу и Пакта за стабилност југоисточне Европе јесте да државе саме крше људска права жртава трговине људима тиме што ништа не предузимају да би их заштитиле и пружиале им помоћ.

Чињеница да се у процесу трговине људима крше људска права може довести до званичне осуде од стране међународне заједнице и одређених санкција, као последице због неадекватног одговора државе на проблем трговине људима у оквиру својих граница. Тако, Влада САД санкционише државе које не задовољавају минимум стандарда у супротстављању трговини људима, које је сама прописала по узору на смернице предвиђене поменутиим Допунским протоколом уз Конвенцију ОУН. Тим поводом бивши председник САД, Џ. Буш је 2000. године образовао Председничку интерагенцијску групу за надгледање и борбу против трговине људима. Овом Групом председава државни секретар, а чине је општи правобранилац, секретар за рад, секретар за здравље и хуманитарне службе, директор главне обавештајне службе, директор службе за менаџмент и буџет и управник Америчке агенције за међународни развој. Осим тога, Државни секретаријат је октобра 2001. године оформио Службу за надгледање и борбу против трговине људима која руководи развојем и имплементацијом америчког међународног ангажовања у борби против трговине људима и обезбеђује помоћ групи. Наведена тела уз помоћ америчких дипломатско – конзуларних органа и невладиних организација широм света прикупљају податке који се односе на трендове трговине људима у другим државама. На основу прикупљених података саставља се извештај, при чему се државе смештају у одређену категорију у зависности од постигнутих резултата у борби против трговине људима. Постоје три овакве категорије. Прву категорију представљају државе чије владе у потпуности испуњавају минимум стандарда који се односе на елиминацију трговине људима. Другу категорију представљају државе чије владе не испуњавају у потпуности те стандарде али чине значајне напоре да би себе довеле у сагласност са тим стандардима. Трећу категорију чине државе чије владе не чине овакве напоре. Државе смештене у трећу категорију су предмет одређених санкција, као што је противљење САД давању одређене помоћи овим земљама од стране међународних финансијских институција.

Трговина људима свакако производи и озбиљне последице по њену унутрашњу стабилност. Ова безбедносна појава повезана је са другим облицима угрожавања, и то како оним који су неопходни за њено реализовање (фалсификовања, отмице, корупција, принуда, претње, уцене, преваре, организовање злочиначких удружења и сл.), тако и са оним за чије је извршење неопходан профит противправно стечен трговином људима (прање новца, тероризам, корупција, привредни криминал, наркodelикти, пролиферација оружја и оружја за масовно уништење и сл.). Наиме, финансијска средства до којих се дошло трговином људима могу бити употребљена за финансирање различитих активности уперених против безбедности једне државе и њеног територијалног суверенитета и интегритета. Новац прибављен на овај начин може бити коришћен за финансирање

терористичких група и њихових активности, диверзантских и субверзивних делатности, за деструктивну психолошко – пропагандну делатност и слично.

Противправно стечен профит од трговине људима се кроз софистициране начине унутрашњег и међународног „прања новца“ легализује, чиме се добија привид законито стечене имовине. Ако имамо у виду високу профитабилност трговине људима и могућност инвестирања нелегално стечених финансијских средстава у легалне послове, увидећемо да се на овај начин још више увећава формални утицај људи који се баве оваквом криминалном делатношћу у једној држави. Ово се неретко може манифестовати и кроз њихов улазак у политику и покушај утицаја на друштвене токове у датој земљи, што је само по себи веома опасно. На тај начин се, обезбеђује доношење политичких одлука које су повољне за носиоце организованог криминала, чиме је омогућено њихово несметано криминално деловање. Ово даље доводи до урушавања друштвеног и економског поретка дате државе и угрожавања њене безбедности и безбедности њених грађана.

Као последица постојања и функционисања „црних“ тржишта, корупције, прања новца и његове имплементације у легалне финансијске и производне токове, долази до смањења буџета држава и фондова намењених за систем безбедности. Овакве противправне активности оштећују буџет државе и огромним буџетским издвајањима за супротстављање и отклањање последица трговине људима. Недостатак правне сигурности и развијен организациони криминал даље обесхрабрују стране инвеститоре да улажу финансијска средства у нашу земљу, чиме се онемогућава њен економски развој.

Слабљење економске моћи државе директно се одражава на способност грађана да задовоље своје свакодневне потребе. Овде се уочава повратни утицај криминалних активности трговине људима на стање у држави. Наиме, лоша економска ситуација у држави као последица различитих криминалних активности које коче економски и социјални просперитет утиче повратно на пораст организованог криминала, присилних миграција, а тиме и интензивирања опасности од виктимизације трговином људима.

Жртве трговине људима су свакако највише погођене овим кривичним делом. Трговином људима и експлоатацијом жртви овакве трговине брутално се крше основна људска права, загарантована бројним међународним документима и Уставом. У Кривичном законнику РС кривично дело трговине људима сврстано је у групу кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, чиме се на одређени начин изједначава по својим последицама са геноцидом и ратним злочинима. Пре свега, лица која су постала жртве трговине људима лишена су права на слободу и сигурност личности, права на правичне и задовољавајуће услове рада, док су с друге стране изложена најбруталнијим поступцима којима се угрожава њихов живот.

Живот и уопште физички и психички интегритет драстично су угрожени током читавог периода експлоатације. И када успеју да изађу из ланца трговине људима, оне

неретко бивају трајно здравствено оштећене (било да је у питању њихово телесно или ментално здравље).

Наиме, трговина људима је комплексна траума која укључује дуготрајно и интензивно злостављање које за последицу оставља физичке повреде, па и смрт лица. Последице које се најчесталије јављају су исцрпљеност, губитак тежине, поремећаји спавања, гастроинтестинални проблеми, дерматолошки проблеми, генитално – венеролошки (нарочито код жртава сексуалне експлоатације) и бројни неуролошки проблеми, који свакако отежавају емоционално стање жртви и неповољно утичу на њихов социјални живот.

Жртве сексуалне експлоатације често се пребијају и силују, а као последица незаштићених односа неретко обољевају од различитих болести, од којих су неке неизлечиве. Илегални абуртуси су свакодневница, при чему се директно угрожава живот жене – жртве сексуалне експлоатације. Различите болести могу настати и услед живота у неодговарајућем смештају, у одсуству услова за одржавање личне хигијене и изостанка адекватне исхране.

Рад у неадекватним условима може изазвати бројне здравствене проблеме, а с обзиром да је овим лицима ускраћена здравствена нега, настали здравствени проблеми неретко прерастају у хроничне. Ако говоримо о радној експлоатацији жртава, нехуман, дуготрајни рад без поштовања безбедносних процедура често доводи до озбиљних повреда и инвалидитета жртава.

Психичке трауме које експлоатација оставља негативно утичу на ментално здравље жртава. Према истраживању, симптоми који се јављају код жртава трговине одговарају интензитету симптома жртава тортуре.⁸¹ Стања која се јављају код жртви као последица трауматског искуства током периода експлоатације су анксиозност и депресија, као и болести зависности (алкохолизам и наркоманија).

На послетку, овакав облик угрожавања утиче на безбедност и стабилност породице као основне ћелије и градивне јединице сваког друштва, при чему долази до њене разградње.

⁸¹ Штајнер – Поповић, Т., Варвин, С.: Ковитлац, психоаналитички освртина трауму, IAN, Београд, 2002, стр. 7.

V СУПРОТСТАВЉАЊЕ ТРГОВИНИ ЉУДИМА

Трговина људима је комплексна друштвена појава чије искорењавање захтева озбиљан рад. Позитиван исход у достизању тог циља може се постићи само уједињеном борбом свих актера, како унутар националних граница (појединци, невладине организације, државне институције), тако и на међународном нивоу (међународне организације). Наравно, то је процес који искључује двоструке аршине у третирању ове појаве и подразумева недвосмислену спремност да се прописане мере спроведу у живот. Борба против трговине људима захтева примену ефикасних мера на плану превенције, сузбијања и кажњавања учинилаца.

Први корак у борби против трговине људима је криминализација трговине људима. Одређење појма трговине људима у Кривичном законнику мора бити јасно, прецизно и недвосмислено, а казне за извршиоце, организаторе и помагаче у извршењу овог кривичног дела треба да служе као ефикасан инструмент застрашивања свих оних који имају афинитете да се баве његовим извршењем. И сам покушај бављења овом криминалном делатношћу потребно је окарактерисати као кривично дело, а жртвама обезбедити посебан третман у току кривичног поступка. Када су у питању остали закони који се директно или индиректно односе на ову проблематику или регулишу рад појединих државних органа који могу допринети у борби против трговине људима, њих је потребно ускладити са кривичним законом, како би се супротстављање трговини људима могло реализовати без законских препрека. Такође, законе о раду, здравству, имиграцији и дечијој заштити неопходно је прилагодити овој проблематици како би се направио свеобухватан оквир за њено искорењавање, одн. како не би долазило до секундарне виктимизације жртве. Уз то, неопходно је на нивоу државе донети документ који ће представљати стратегију овакве борбе и скуп свих мера које држава предузима у том циљу.

Трговина људима је проблем који превазилази националне границе и у том смислу захтева међународну сарадњу на његовом сузбијању. Под тиме се подразумева како поштовање међународних стандарда у третирању овог проблема, усаглашавање закона и размену информација, тако и финансијску помоћ. Када су у питању билатерални и мултилатерални уговори у области изручења и међународне правне помоћи, потребно је извршити њихов преглед са циљем да се на одговарајући начин регулише питање трговине људима и успоставе делотворни механизми међународне правне помоћи у кривичним стварима. Такође, неопходно је израдити билатералне и мултилатералне споразуме о пружању заштите, помоћи и репатријацији жртава трговине људима, сарадњи полицијских снага у борби против трговине људима и решавању основних проблема који су изрок трговине људима.

Други стадијум у борби против трговине људима представља имплементација планираних и документованих мера. У том циљу неопходно је обезбедити сарадњу и

координацију између државних органа који су ангажовани на сузбијању трговине људима, пре свега полиције, царине и правосудних органа, али и безбедносно информативних агенција. Од посебног је значаја да се и неформални сектор (грађанство, медији и образовни систем) подстакне да се укључи у искорењивање оваквих негативних активности, кроз подизање нивоа свести и организовање информативних кампања о штетним последицама трговине људима и начинима на који се може постати жртва такве нелегалне трговине. С друге стране, саме државе морају обезбедити услове живота својим грађанима који ће умањити подложност овој угрожавајућој појави.

Међутим, ни спровођење закона које се односи на ову област није једноставно. Трговци људима сколони су подмићивању органа правосуђа, као и вршењем претњи и притисака на жртве да не дају истините исказе, због чега су судски процеси за ово кривично дело знатно отежани и могу дуго да трају. Из тог разлога, надзор над имплементацијом закона који се односи на ову област је од велике важности.

1. Међународна правна документа

Први међународни документи који се односе на борбу против трговине људима донети су још почетком XX века. Тако је, на иницијативу покрета аболициониста, тринаест земаља 1904. године потписало Међународни споразум за успешну заштиту криминалне трговине познате под називом трговина белим робљем. Неколико година касније, тачније 1910. године, донета је Међународна конвенција о сузбијању трговине белим робљем, у којој се налази и прва дефиниција овог деликта. У оквиру Друштва народа 1926. године донета је Конвенција о укидању ропства, принудног рада и институција и обичаја сличних ропству (Конвенција о ропству), када се први пут проглашава глобална забрана ропства и сви облици трговине робовима. Међутим, најзначајнији акти настају после Другог светског рата у оквиру Организације Уједињених нација. Поред Универзалне декларација о људским правима из 1948. године, Конвенције за заштиту људских права и основних слобода из 1950. године, Међународног пакта о грађанским и политичким правима из 1966. године, које изричито забрањују држање у ропском односу, трговину људима и принудни рад, требало би посебно истаћи Конвенцију о спречавању трговине људима и о експлоатације проституције других из 1949. године која предвиђа кажњавање за сексуалну експлоатацију и Конвенцију о елиминацији свих облика дискриминације жена из 1979. године, која предвиђа посебну заштиту жена, као најчешћих жртава. У оквиру Међународне организације рада 1930. године донета је Конвенција о присилном и обавезном раду (Конвенција бр. 29).

Нови облици сарадње организованих група различитих држава крајем XX века приморали су међународну заједницу да усредреди своје напоре на изналажење универзалног правног документа којим ће се државе супротставити транснационалном

криминалу. Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, усвојена Резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 55/25 у новембру 2000. године, управо представља резултат тог напора. Конвенција је отворена за потписивање на конференцији која је одржана у Палерму од 12. до 15. децембра 2000. године и може се казати да представља базични инструмент међународног карактера у сфери борбе против транснационалног организованог криминала. Ступила је на снагу 29. септембра 2003. године, док статус уговорница има чак 170 држава и Европска Унија.

Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом представља први међународни правни инструмент којим се дефинише одговорност држава за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људима, основни правни инструмент који државе користе при дефинисању националног приступа у борби против овог проблема и најзначајнију међународну иницијативу у супротстављању овом проблему. У чл. 2 Протокола наведена су три његова циља:

1. спречавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом,
2. заштита и помоћ жртвама трговине, уз пуно поштовање њихових људских права, и
3. унапређење сарадње између држава уговорница, ради остваривања напред наведених циљева.

Поред поменутих, у новијој историји донети су бројни међународни документи чији чланови позивају на акцију против трговине људима. Између осталог, то су:

- Конвенција о правима детета (Резолуција Генералне скупштине 44/25) од 1989. године (чл. 35);
- Факултативни протокол о продаји деце, дечјој проституцији и дечијој порнографији уз Конвенцију о правима детета од 2000. године (чл. 10);
- Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима уз Конвенцију о правима детета од 2000. године (чл. 2);
- Декларација о елиминацији насиља над женама (Резолуција Генералне скупштине 48/104) од 1993. године (чл. 2);
- Конвенција о заштити деце и сарадњи у међународном усвојењу од 1993. године (чл. 32)
- Конвенција о елиминацији најгорих облика дечијег рада од 1989. године (Конвенција Међународне организације рада бр. 182) која забрањује (а) све облике ропства или праксе сличне ропству, попут продаје или трговине децом, дужничког ропства и кметског односа и присилног или принудног рада, укључујући присилну или принудну регрутацију деце за учешће у оружаним сукобима; (б) коришћење, обезбеђивање или нуђење деце за проституцију, за производњу порнографских материјала или порнографске представе; (ц) коришћење, обезбеђивање или нуђење деце за нелегалне активности, посебно производњу и трговину дрогама како је дефинисано релевантним меународним повељама; (д) рад који, по својој природи

или околностима у којима се одвија може повредити здравље, безбедност и морал деце (чл. 3)⁸²;

- Међународна конвенција о заштити права свих радника миграната и чланова њихових породица (Резолуција Генералне скупштине 45/158) од 1990. године (чл. 11);
- Римски статут Међународног кривичног суда⁸³, усвојен 1998. године, који дефинише злочине против човечности као оне који укључују поробљавање, а само поробљавање дефинише као спровођење било каквих или свих овлашћења којима се придаје право власништва над неком особом и подразумева коришћење такве моћи у току трговине људима, посебно женама и децом (чл. 7);

Регионални споразуми који имају за циљ борбу против трговине људима су:

- Конвенција Савета Европе о акцији против трговине људским бићима од 2005. године. Ову Конвенцију Република Србија је ратификовала 2009. године⁸⁴. За разлику од Протокола из Палерма, Конвенција Савета Европе се примењује на све облике трговине људима без обзира да ли имају транснационални карактер и да ли су извршени од стране организоване групе;
- Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања од 2010. године;
- Ревидирана арапска повеља о људским правима Лиге арапских држава од 2004. године, која забрањује принудан рад, трговину људима за циљеве проституције или сексуалне експлоатације, експлоатације проституције других особа или било који други облик експлоатације или експлоатације деце у оружаним сукобима (чл. 10);
- Америчка конвенција о људским правима од 1960. године у којој се наводи да нико неће бити држан у ропству или недобровољном сервитуту, који су забрањени у свим њиховим облицима (чл. 6);
- Афричка повеља о људским правима и правима народа од 1981. године, где је посебно забрањено ропство и трговина робљем (чл. 5);
- Протокол о правима жена уз Афричку повељу о људским правима и правима народа из 2003. године који налаже мере у циљу спречавања трговине женама (чл. 4);
- Конвенција Јужноазијског удружења за регионалну сарадњу о превенцији и борби против трговине женама и децом ради проституције од 2002. године (чл. 3);

⁸² Закон о потврђивању Конвенције МОП број 182 о најгорим облицима дечјег рада и Препоруке МОП број 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика дечјег рада, „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, бр.2/2003, члан 3.

⁸³ Закон о потврђивању Римског статута Међународног кривичног суда, Службени лист СРЈ – Међународни уговори, бр. 5/2001.

⁸⁴ Закон о ратификацији Конвенције Савета Европе о трговини људима, Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори, бр.12/2009.

- Декларација Економске заједнице западноафричких земаља о борби против трговине људима од 2001. године;
- Међуамеричка конвенција и међународној трговини малолетним лицима од 1994. године (чл. 7);
- документа Европске Уније: Хашка министарска декларација о европским смерницама за ефикасне мере у сузбијању трговине женама у циљу сексуалне експлоатације (из 1997. године), Препорука 1325 о трговини женама и присилној проституцији у државама чланицама Савета Европе (из 1997. године), Препорука Комитета Министара Р (2000) 11 државама чланицама о акцији против трговинњ људским бићима у сврху сексуалне експлоатације и др.

2. Третман трговине људима у националном законодавству Републике Србије

Препоручене смернице о људским правима и трговини људским бићима Високог комесеријата Уједињених нација за људска права (ОНHCR) наглашавају значај дефинисања правног оквира за борбу против трговине људима (Смерница 4):

„Одсуство посебног и/или одговарајућег законодавства о трговини људима на националном нивоу идентификовано је као једна од највећих препрека у борби против трговине људима. Постоји неодложна потреба да се законске дефиниције, процедуре и сарадња на националном и регионалном нивоу ускладе са међународним стандардима.“

Република Србија је постала уговорница Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминал⁸⁵ од 6. септембра 2001. године, ратификовањем Конвенције и њених допунских протокола: Протокола за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом и Протокола против кријумчарења миграната, копном, морем и ваздухом, чиме је преузела међународно – правне обавезе у борби против транснационалног организованог криминала у овим областима.

Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочит женама и децом (члан 5) налаже да је свака држава потписница дужна да усвоји такве законске и друге мере које могу бити потребне да се трговина људима дефинише као кривично дело. Осим тога, Протокол налаже да државе потписнице криминализују не само извршење, већ и покушај извршења и саучесништво у извршењу трговине људима (члан 5, став 2).

⁸⁵ Закон о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, Службени лист СРЈ – Међународни уговори, бр. 5/2001.

Устав Србије из 2006. године посредно регулише проблематику трговине људима у члану 26, под називом *Забрана ропства*, положаја сличног ропству и принудног рада⁸⁶. Овде се изричито наводи да нико не може бити држан у ропству или у положају сличном ропству, а забрањен је сваки облик трговине људима и принудни рад, под којим се подразумева сексуално или економско искоришћавање лица које је у неповољном положају.

Кривично законодавство Републике Србије све до 2003. године није предвиђало кривично дело трговине људима⁸⁷, већ су откривени случајеви подвођени под одређене сличне инкриминације⁸⁸, као што су Заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу (члан 155), Недозвољени прелаз државне границе (члан 249) и Посредовање у вршењу проституције (члан 251).

У априлу 2003. године према последњим изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије⁸⁹ уведен је члан 111б којије гласио:

(1) „Ко силом или претњом, довођењем у заблуду или одржавањем у заблуди, злоупотребом овлашћења, поверења, односа зависности или тешких прилика другог: врбује, превози, пребацује, предаје, продаје, купује, посредује у предаји или продаји, сакрива или држи друго лице, а у циљу стицања неке користи, експлоатације његовог рада, вршења криминалне делатности, проституције или просјачења, употребе у порнографске сврхе, ради одузимања дела тела за пресађивање или ради коришћења у оружаним сукобима, казниће се затвором од једне до 10 година.

(2) Ако је дело из става 1 овог члана учињено према више лица, отмицом, приликом вршења службене дужности, у оквиру криминалне организације, на нарочито свиреп или на нарочито понижавајући начин или је наступила тешка телесна повреда, учинилац ће се казнити затвором од најмање три године.

(3) Ако је дело из става 1 овог члана учињено према малолетном лицу или је наступила смрт оштећеног лица, казниће се затвором од најмање пет година.

⁸⁶Устав Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 98/2006., члан 26.

⁸⁷ Иако је Државна заједница Србија и Црна Гора била једна од потписница Конвенције УН против транснационалног организованог криминала потписаног у Палерму 2000. године, све до 2003. године у њеном националном законодавству није постојало кривично дело трговине људима.

⁸⁸Основни кривични закон, Службени лист СФРЈ, број 44/76, са каснијим изменама и допунама 36 /77, 34 /84, 37/84,74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90 и 54/90,Службени лист СРЈ, број 35/92, са каснијим изменама и допунама 37/93, 24/94 и 61/2001, Службени гласник РС, број 39/ 2003.

⁸⁹Кривични закон Републике Србије, Службени гласник СРС, број 26/77, са каснијим изменама и допунама 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 и 21/90, Службени гласник РС, број16/90, 26/91 – одлука УСЈброј 197/87, 75/91 – одлука УСЈ број. 58/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002, 11/2002 – испр., 80/2002 – др. закон, 39/2003 и 67/2003).

(4) За дело из става 1 овог члана учињено према лицу које није навршило 14 година, учинилац ће се казнити казном прописаном за то дело и кад није употребио силу, претњу или неки од других наведених начина извршења.“

Ово кривично дело нашло се у групи кривичних дела против достојанства личности и морала, што указује на то да је првобитни објекат његове заштите било достојанство и интегритет личности и полни морал.

У новом Кривичном закону РС који је донет 2005. године, а ступио на снагу 1. јануара 2006. године, измењено је биће кривичног дела Трговина људима (члан 388) и дефинисано је ново кривично дело Трговина децом ради усвојења (члан 389). Кривично дело трговине људима према објекту заштите тада бива увршћено у кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом.

Навешћемо главне новине које уноси чл. 388. КЗРС⁹⁰ када је у питању одређење трговине људима.

Прву новину представља увођење нових начина извршења дела који се манифестују кроз задржавање личних исправа и давања или примања новца или друге користи, као и нових облика експлоатације жртава као циљева извршења овог кривичног дела кроз принудни рад, друге врсте сексуалне експлоатације осим проституције и успостављање ропског или њему сличног односа.

Даље, поштрене су предвиђене казне за поједине облике овог кривичног дела. Тако, минимум запрећене казне за основни облик овог кривичног дела подигнут је са једне на две године затвора, а уколико приликом његовог вршења наступи смрт једног или више лица минимум запрећене казне подигнут је на десет година затвора. Тежи квалификаторни облик који постоји уколико се неко бави вршењем овог кривичног дела, као и ако је дело извршено од стране организоване групе, запрећен је казном од најмање пет година.

Такође, одредба претходног закона да дело постоји и када радња извршења није предузета на законом одређен начин (силом, претњом..) уколико је дело учињено према лицу које није навршило 14 година замењена је ставом 2, чл. 388 КЗРС, одн. односи се на сва малолетна лица⁹¹.

Са друге стране, овакво законско решење у односу на претходно има неколико недостатака.

Као прво, смањен је законски минимум за дело трговине људима учињено према малолетном лицу са најмање 5 година затвора на најмање 3 године затвора.

⁹⁰Кривични законик Републике Србије, Службени гласник РС, број 85/2005, 88/2005 – испр.и 107/2005 – испр.,члан 388.

⁹¹Кривични законик Републике Србије, Службени гласник РС, број 85/2005, 88/2005 – испр. и 107/2005 – испр.члан 112, став 9.

Даље, у новом члану се не спомињу отмица и превара као начини извршења дела.

На послетку, Кривични законик РС из те године не предвиђа као отежавајућу околност ситуацију у којој је дело трговине људима починио државни службеник приликом вршења службене дужности, што је одредба која је постојала у претходном Кривичном закону.

Текст Кривичног законика који је ступио на снагу септембра 2009. године доводи до неколико измена када је у питању кривично дело Трговина људима⁹²:

- казне за све облике овог кривичног дела су пооштрене (па тако, за основни облик минимална прописана казна је пооштрена са две на три године, а максимална са десет на дванаест; ако је дело учињено према малолетном лицу уместо три године минимална прописана казна износи пет година; ако је наступила тешка телесна повреда неког лица уместо три године минимална прописана казна износи пет година, а уколико је наступила тешка телесна повреда малолетног лица учинилац ће се казнити затвором у трајању од најмање пет година);
- уведен је нови квалификовани облик када је «дело извршено од стране организоване криминалне групе», са запређеном казном затвора од најмање 10 година⁹³;
- по први пут се уводи кажњивост за кориснике услуга жртава трговине људима⁹⁴ и прописује да ће се казном затвора од шест месеци до пет година казнити и лица која су знала или су могла знати да је одређено лице жртва трговине људима, па су искористила њен положај или другоме омогућила искоришћавање њеног положаја ради експлоатације предвиђене у ставу 1, чл. 388; квалификовани облик постоји уколико је учинилац из чл. 388 став 8. знао или је могао знати да је жртва трговине људима малолетно лице⁹⁵, а прописана казна за ово дело је од једне до осам година;

⁹²Кривични законик Републике Србије, Службени гласник бр. 72/09, члан 388.

⁹³Наиме, у Кривичном закону који је ступио на снагу 2006. године, као посебан квалификаторни облик кривичног дела Трговина људима предвиђа се ситуација уколико се неко бави вршењем овог кривичног дела или је дело извршено од стране организоване групе, при чему је организована група одређена као «група коју чини најмање три лица која су се удружила ради вршења кривичних дела» (Кривични законик Републике Србије, Службени гласник РС, број 85/2005, 88/2005 – испр. и 107/2005 – испр., чл. 388 став 6, чл. 112 став 22). Кривични законик из 2009. године у чл. 388 предвиђа као два одвојена квалификаторна облика кривичног дела Трговина људима ситуације када је дело извршено од стране лица које се бави вршењем овог кривичног дела или је дело извршено од стране групе (став 6) и уколико је дело извршено од стране организоване криминалне групе (став 7). У истом, у чл. 112 став 22, група се одређује као три лица повезаних ради трајног или повремениг вршења кривичних дела која не мора да има дефинисане улоге својих чланова, континуитет чланства или развијену структуру. У чл. 112 став 35, организована криминална група је одређена као група од три или више лица која постоји одређено време и делује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних дела за која је прописана казна затвора од четири године или тежа казна, ради непосредног или посредног стицања финансијске или друге користи (Кривични законик Републике Србије, Службени гласник бр. 72/09, члан 388 став 6 и 7, члан 112, став 22 и 23).

⁹⁴Кривични законик Републике Србије, Службени гласник РС бр. 72/09, члан 388, став 8.

⁹⁵Кривични законик Републике Србије, Службени гласник РС бр. 72/09, члан 388, став 9.

- пристанак лица на експлоатацију или на успостављање ропског или њему сличног положаја је ирелевантно за постојање овог кривичног дела⁹⁶;
- кривично дело трговине људима изузето је од института ублажавања казне⁹⁷, одн. чак и када постоје услови за ублажавање казне, казна учиниоцу овог кривичног дела не може се изрећи испод законом прописаног минимума.

Оваква формулација кривичног дела Трговина људима омогућила је знатно ширу и лакшу примену. Пооштравање посебног максимума казне за основни облик кривичног дела трговине људима на 12 година омогућило је важну кривичнопроцесну консеквенцу – изместило је основни облик дела из надлежности основног у надлежност вишег суда. Надлежност суда вишег ранга требало би да обезбеди ефикасније и боље вођење кривичног поступка. Када је реч о пооштравању казнене политике законодавца, важне превентивне учинке би требало да оствари и ново решење из чл. 57, став 2. којим се забрањује примена института ублажавања казне за кривично дело трговине људима.

Изменама и допунама Кривичног законика из 2012. године⁹⁸ није дошло до промена у третирању овог кривичног дела.

Осим кривичног дела трговине људима, у Кривичном законнику постоји још неколико инкриминација које непосредно регулишу ову област. То су следећа кривична дела: Трговина малолетним лицима ради усвојења и Заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу.

Кривично дело **Трговина малолетним лицима ради усвојења**⁹⁹ чини „онај који одузме лице које није навршило шеснаест година ради његовог усвојења противно важећим прописима или ко усвоји такво лице или посредује у таквом усвојењу или ко с тим циљем купи, прода или преда друго лице које није навршило шеснаест година или га превози, обезбеђује му смештај или га прикрива“.

Кривично дело **Заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу** чини онај „ко, кршећи правила међународног права, стави другог у ропски или њему сличан положај или га држи у таквом односу, купи, прода, преда другом лицу или посредује у куповини, продаји или предаји оваквог лица или подстиче другог да прода своју слободу или слободу лица које издржава или о којем се стара“¹⁰⁰.

⁹⁶Кривични законик Републике Србије, Службени гласник РС бр. 72/09, члан 388, став 10.

⁹⁷Кривични законик Републике Србије, Службени гласник РС бр. 72/09, члан 57, став 2.

⁹⁸Кривични законик Републике Србије, Службени гласник РС бр. 85/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009 и 121/2012, члан 388.

⁹⁹Кривични законик Републике Србије, Службени гласник РС, број 85/2005, 88/2005 – испр.и 107/2005 – испр., 72/2009 и 111/2009, члан 389.

¹⁰⁰Кривични законик Републике Србије, Службени гласник РС, број 85/2005, 88/2005 – испр.и 107/2005 – испр., 72/2009 и 111/2009, члан 390.

Сегмент трговине људима који је регулисан посебним међународним актима и као такав потврђен у националном законодавству јесте трговина децом, одн. малолетним лицима. Република Србија је по основу сукцесије од 2001. године чланица Конвенције о правима детета¹⁰¹ и оба њена протокола - Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима уз Конвенцију о правима детета¹⁰² и Факултативни протокол о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији уз Конвенцију о правима детета¹⁰³, у јулу 2002. године.

У Конвенцији Уједињених нација о правима детета се наводи да ће државе чланице предузети све одговарајуће националне, билатералне и мултилатералне мере за спречавање насилног одвођења, продаје или трговине децом у било ком циљу и у било ком облику (члан 35). Уз то, у Факултативном протоколу о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији се изричито забрањује продаја деце, дечја проституција и дечја порнографија (члан 1). Под продајом деце се подразумева било која радња или трансакција којим било које лице или група лица пребацује неко дете неком другом за новчану или било коју другу накнаду (члан 2). Свака држава уговорница треба да обезбеди (као минимум) да следеће радње и делатности буду и пуној мери обухваћене њеним кривичним или казним законом, без обзира да ли су таква дела извршена у земљи или транснационално, односно на индивидуалној или организованој основи:

1. нуђење, испорука или прихватање, било којим средствима, неког детета у сврху сексуалног искоришћавања детета, пребацавања органа детета ради остваривања профита и коришћење детета за принудни рад;
2. неодговарајуће навођење, од стране посредника, на пристанак да се усвоји неко дете кршењем важећих међународних инструмената о усвајању.

Република Србија је једна од држава која је ратификовала Конвенцију Међународне организације рада број 182¹⁰⁴ о најгорим облицима дечјег рада и Препоруку МОП број 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика дечјег рада, које су закључене у јуну 1999. године у Женеви.

У глави 18. Кривичног законика Републике Србије из 2006. године, у кривичним делима против полне слободе одредбама члана 184. и члана 185. санкционисани су и посебни облици трговине децом. Такође, у глави 19. предвиђена су кривична дела против брака и породице, а одредбом члана 193. кривично дело Запуштање и злостављање малолетног лица у коме има елемената трговине децом.

¹⁰¹ Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, „Службени лист СФРЈ – Међународни уговори“, број 15/90 и „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, број 4/96 и 2/97.

¹⁰² Закон о потврђивању Факултативног протокола о учешћу деце у оружаним сукобима уз Конвенцију о правима детета, „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, број 7/2002.

¹⁰³ Закон о потврђивању Факултативног протокола о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији уз Конвенцију о правима детета, „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, број 7/2002.

¹⁰⁴ У даљем тексту МОП.

Остали закони који посредно регулишу проблематику трговине људима и њене последице у Републици Србији су:

- Законик о кривичном поступку
- Закон о одговорности правних лица за кривична дела
- Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других изузетно тешких кривичних дела
- Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела,
- Закон о полицији,
- Закон о странцима,
- Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица,
- Закон о програму заштите учесника у кривичном поступку,
- Закон о социјалној заштити,
- Закон о забрани дискриминације,
- Закон о здравственој заштити,
- Закон о здравственом осигурању и
- Закон о републичким административним таксама.

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица¹⁰⁵ је од значаја за проблематику трговине људима јер садржи одредбе које регулишу посебан положај у кривичном поступку за малолетна лица оштећена таксативно набројаним кривичним делима, међу којима су и кривична дела: трговина људима (чл. 388 КЗРС) и трговина малолетним лицима ради усвојења (чл. 389. КЗРС).

Закон о странцима¹⁰⁶, између осталог, регулише питање странаца – жртава трговине људима, односно питање њиховог останка на територији Републике Србије и обезбеђења основних животних потреба. Наиме, странцу који је жртва трговине људима одобриће се привремени боравак у Републици Србији, а уколико нема довољно средстава за издржавање, обезбедиће му се одговарајући смештај, исхрана и основни животни услови (чл. 28, став 4). Одредба чл. 29, став 3. говори о томе да се трајање привременог боравка жртве трговине људима везује за трајање кривичног поступка, односно за учешће жртве у њему. Према Инструкцији о условима заодобрење привременог боравка страним држављанима жртвама трговине људима коју је 2004. године донео Министар унутрашњих послова, жртви трговине људима се може одобрити привремени боравак из хуманитарних разлога у трајању од највише 12 месеци (уколико активно учествује у судском поступку као сведок или оштећени, као и у случају када то захтевају разлози њене личне

¹⁰⁵ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/05.

¹⁰⁶ Закон о странцима, Службени гласник Републике Србије, бр. 97/08.

безбедности), са могућношћу продужења за исти временски период. У чл. 52 регулише се посебан положај деце жртава трговине људима.

Како тражиоци азила спадају у категорију потенцијлних жртава трговине људима, у Закону о азилу¹⁰⁷ налазе се одребе које таквим лицима обезбеђују заштиту од ревиктимизације, па и трговином људима. У чл. 6 прописана је забрана протеривања или враћања лица против његове воље на територију где би његов живот илои слобода били угрожени због његове расе, пола, језика, вероисповести, националности, припадности одређеној друштвеној групи или политичких ставова. Ове категорије се не везују експлицитно за жртве трговине људима, али би се такво лице могло наћи у некој од наведених ризичних група. Овај закон предвиђа и забрану протеривања или враћања лица на територију на којој постоји ризик да ће бити подвргнуто мучењу, нечовечном или понижавајућем поступању и кажњавању, што би се могло сматрати видом заштите од виктимизације трговном људима,

Законом о изменама и допунама Закона о административним таксама¹⁰⁸ у чл. 35 укинута је плаћање такси за одобрење привременог боравка за жртве трговине људима.

Закон о здравственој заштити¹⁰⁹ изједначава стране држављане жртве трговине људима са грађанима Републике Србије у погледу остварења права на здравствене услуге које су обухваћене обавезним здравственим осигурањем (чл. 241).

Проблем трговине људима на Косову и Метохији регулисан је посебним правилима која је формулисао УНМИК¹¹⁰ у документу од 12. јануара 2001. године.

Влада Републике Србије је 7. децембра 2006. године донела Стратегију борбе против трговине људима у Републици Србији¹¹¹ којом су предвиђени свеобухватни стратешки циљеви које, на основу израђеног акционог плана, треба реализовати кроз различите активности државних институција, невладиних, међународних и других организација у циљу благовременог и свеобухватног одговора на проблем трговине људима. Национални план акције за борбу против трговине људима¹¹² израђен је у јануару 2009. године за период од две године.

Осим Стратегије борбе против трговине људима, у Републици Србији су усвојени и други стратешки документи који пружају подршку борби против трговине људима:

¹⁰⁷ Закон о азилу, Службени гласник Републике Србије, бр. 109/07.

¹⁰⁸ Закон о изменама и допунама Закона о републичким административним таксама, Службени гласник Републике Србије, бр. 61/05.

¹⁰⁹ Закон о здравственој заштити, Службени гласник Републике Србије, бр. 107/05.

¹¹⁰ Правила број 2001/4 о забрани трговине људима на Косову (Regulation No. 2001/4 on the prohibition of trafficking in persons in Kosovo), <http://www.unmikonline.org/regulations/2001/reg04-01.html>

¹¹¹ Стратегија борбе против трговине људима, Службени гласник РС, бр. 111/06.

¹¹² Закључак о усвајању Националног плана акције за борбу против трговине људима за период од 2009. до 2011. године, „Службени гласник РС“, бр. 35/2009.

- Национална Стратегија борбе против организованог криминала (2009.),
- Стратегија националне безбедности (2009.),
- Стратегија за интегрисано управљање границама (2006.),
- Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља (2008.),
- Стратегија за унапређење положаја Рома у Републици Србији (2009.)
- Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности (2009.)
- Стратегија супростављања илегалним миграцијама (2009.),
- Стратегија за управљање миграцијама (2009.),
- Инструкција о поступању са кријумчареним лицима (2009.),
- Споразум о сарадњи државних органа у области борбе против трговине људима, са Анексом смернице за стандардне оперативне поступке поступања са жртвама трговине људима (2009).

3. Институционални оквир борбе против трговине људима у Републици Србији

Тешко је спроводити успешну борбу против проблема какав је трговина људима без сарадње различитих актера. Као резултат потребе за мултидисциплинарним приступом у супротстављању овој појави, где ће на решавању истих проблема радити представници како државних институција, тако и невладиних и међународних организација, на нивоу Савезне Републике Југославије је 2001. године формиран Југословенски тим за борбу против трговине људима, чиме је креирана свеобухватна политика борбе против ове угрожавајуће појаве. Због политичких прилика везаних за односе Србије и Црне Горе, већ марта 2002. године свака република је организовала активности борбе против трговине људима на сопствој територији. У оквиру Републике Србије исте године именован је Национални координатор за борбу против трговине људима и формиран Републички тим за борбу против трговаца људима.

Након уставних промена 2003. године мултидисциплинарни приступ проблему трговине људима настављен је успостављањем Националног механизма за координацију активности и креирање политике борбе против трговине људима. Национални механизам за координацију активности и креирање политике борбе против трговине људима, који у свој рад укључује релевантна министарства, институције и организације цивилног друштва је полазна основа за свеобухватан одговор на проблем трговине људима заснован на принципу заштите и унапређења људских права. Успостављено партнерство владиног и невладиног сектора који спроводе активности у области превенције, заштите жртава и сузбијања ове појаве омогућава размену информација о уоченим проблемима и недостацима у раду, као и укључивање различитих стручњака у рад на планирању и изналагању одговарајућих решења.

Овај механизам представља институционални оквир борбе против трговине људима који почива на два нивоа: стратешком и оперативном.

Стратешки ниво чине:

1. Савет за борбу против трговине људима (Савет је установљен одлуком Владе Републике Србије 14. октобра 2004. године, док су његови чланови именовани 2005. године. Савет координира националне и регионалне активности за борбу против трговине људима, разматра извештаје релевантних тела међународне заједнице о трговини људима, заузима ставове и предлаже мере за спровођење препорука међународних тела у борби против трговине људима. Актуелни председник Савета је председник Владе и Министар унутрашњих послова Ивица Дачић.);

2. Координатор за борбу против трговине људима (Координатор за борбу против трговине људима именован је решењем Министра унутрашњих послова децембра 2001. године¹¹³. Задатак координатора је да координира рад министарстава и невладиних и међународних организација, стара се о међународној и регионалној сарадњи, прати стање и иницира активности у сфери борбе против трговине људима и о томе извештава Савет за борбу против трговине људима. Актуелни координатор је г. Митар Ђурашковић, начелник одељења за сузбијање прекограничног криминала и криминалистичко обавештајне послове у Управи граничне полиције, именован на ту функцију 18. новембра 2008. године.);

3. Републички тим за борбу против трговине људима (Републички тим је оформљен 30. маја 2002. године као мултидисциплинарно тело састављено од представника релевантних министарстава и невладиних међународних организација. Стара се о реализацији постављених стратешких циљева. Своје активности спроводи кроз четири радне групе:

- 1) превенција и едукација (координатор НВО АСТРА),
- 2) заштита жртава (координатор Министарство рада и социјалне политике),
- 3) спречавање трговине децом (координатор НВО Беосупорт),
- 4) кривично гоњење (координатор Министарство правде и државне управе);

4. Саветодавно тело Републичког тима за борбу против трговине људима (Саветодавно тело је установљено у фебруару 2004. године, а чине га национални координатор са сарадницима, руководиоци група Републичког тима и представници међународних организација (ИОМ, OSCE i UNICEF). Основни задатак овог тела јесте помоћ и подршка националном координатору у спровођењу мера борбе усмерене на супротстављање трговини људима. Оно иницира специфичне активности у оквиру стратешких циљева, утврђује недостатке у Националном механизму борбе против трговине људима, припрема годишњи извештај и даје оцену предузетих активности.);

¹¹³ Национални координатор у том тренутку је био заменик начелника Управе пограничне полиције Душан Злокас, именован на ту функцију од стране Министра унутрашњих послова Душана Михајловића.

Оперативни ниво чине:

1. Правосудни органи и полиција (Служба за борбу против организованог криминала, Управа граничне полиције и њихови специјализовани тимови);
2. Служба за координацију заштите жртава трговине људима;
3. специјализоване невладине и међународне организације.

Такође, оформљен је Национални механизам за идентификацију, помоћ и заштиту жртава (Национални механизам упућивања) који обједињује све актере који долазе у контакт са жртвама, односно потенцијалним жртвама трговине људима, и који им пружају неопходну помоћ (медицинску, психо – социјалну и правну помоћ).

Централни део овог механизма представља Служба за координацију заштите жртава трговине људима, која је формирана у оквиру Завода за васпитање деце и омладине у Београду, децембра 2003. године. Њена кључна улога је идентификација и даље упућивање жртава на установе и пружаоце медицинске, психосоцијалне и правне помоћи. Од јуна 2005. године Служба се налази под окриљем Министарства рада и социјалне политике. Служба је током 2012. године трансформисана, када је успостављен Центар за заштиту жртава трговине људима који у надлежности има Службу и Прихватилиште који ради на пословима идентификације и заштите жртава. Такође, веће учешће невладиног сектора у овој области, као и проактиван приступ пре свега запослених у систему социјалне заштите, али и запослених у просвети, здравственим установима и особља које ради са тражиоцима азила унапредило је постојећи систем идентификације жртава у Републици Србији.

Служба за координацију жртава трговине људима представља важну карику у борби против трговине људима с обзиром да кроз свој свакодневни рад на идентификацији жртава и координацији помоћи и заштите долази до кључних сазнања о недостацима у раду на сузбијању овог облика угрожавања. Добијајући повратне информације од жртава трговине људима, она је у прилици да укаже на пропусте у прописима који третирају ову проблематику и допринесе креирању адекватних мера и активности у борби против трговине људима. Друга важна улога Службе је увид у социјалне, економске и културне факторе који утичу на развој овог феномена, као и увид у профил жртава – због чега је у прилици да допринесе мапирању група подложних трговини људима, као и развоју ефикасних мера превенције.

Други важан део Националног механизма за идентификацију, помоћ и заштиту жртава представља Републички тим за борбу против трговине људима. Ово тело, које се састоји од представника државних институција, невладиних и међународних организација, представља форум на коме се договара дугорочна и координисана политика борбе против трговине људима. Оно је за Национални механизам упућивања значајно пре свега јер предствља креатора стратегије заштите и помоћи жртвама.

Уз организационе јединице МУП – а Републике Србије које поступају у свим случајевима извршења кривичних дела, па и кривичног дела трговине људима (дежурна служба, криминалистичка, гранична, саобраћајна и полиција опште надлежности), у оквиру Управе криминалистичке полиције, у Служби за борбу против организованог криминала, оформљен је одсек за сузбијање трговине људима, а у оквиру Управе граничне полиције формирано је Одељење за сузбијање прекограничног криминала и криминалистичко – обавештајне послове, са одсеком за сузбијање илегалних миграција и трговине људима.

4. Тешкоће у супротстављању трговини људима

На почетку треба истаћи да је један од великих проблема у супротстављању трговини људима недостатак јединственог праћења и анализе трендова у трговини људима, дакле, систем прикупљања података није адекватан. Често се дешава да се подаци о броју жртава трговине људима које бележи Служба за координацију заштите жртава трговине људима битно разликују од броја који бележи полицијска статистика. Дешава се и да број жртава који је евидентиран у полицијској статистици надмашује број жртава који се наводи у статистици коју води Служба, што говори да неке жртве уопште нису биле упућене на Службу, која је једина овлашћена да врши идентификацију жртви. Такође, подаци које прикупљају невладине организације не прослеђују се Служби, а евиденција о кривичним поступцима који се воде за кривично дело трговине људима не постоји. Уз то, многе жртве које се обраћају центру за социјални рад за помоћ не бивају идентификоване као жртве трговине људима, већ на пример као жртве злостављања. Као илустрацију навешћу случај Центра за социјални рад из Суботице који је известио да је 2008. године евидентирао 81 жртву трговине људима, а у 2009. години њих 90. Исте године Служба је евидентирала 2, односно 8 жртава у наредној години за које је био надлежан Центар за социјални рад Суботица. Из тога се може извести закључак да велики број лица није био упућен на Службу или препознавање жртава није добро извршено (у датим случајевима се није радило о трговини људима, већ о илегалним мигрантима).

На пример, НВО АСТРА је током 2008. године идентификовала 16 жртава трговине људима, али је Служба за координацију заштите жртава трговине људима била обавештена само о једној жртви.¹¹⁴ Ово отвара питање и само функционисање Националног механизма упућивања.

Иако је трговина људима у нашој земљи препозната као кривично дело, увид у укупну службену евиденцију свих релевантних институција од 2006. године указује на чињеницу да резултати примене инкриминишуће норме нису задовољавајући. Само је мали број евидентираних дела ушло у главни кривични поступак, а њихови учиниоци кажњени. Због чега се ово дешава?

¹¹⁴ Николић – Ристановић, В., Топић, С.: Помоћ и подршка женама жртвама трговине у Србији, Виктимолошко друштво Србије, Београд, 2010, стр. 72.

Мањи број кривичних пријава поднетих за кривично дело трговине људима може бити последица чињенице да је реч о релативном новом кривичном делу, чије је биће у нашем кривичном законодавству неколико пута мењано. У том смислу, органи полиције и судски органи морају изнова и изнова да се упознају са садржајем ове законске норме, како се кривични поступци не би покретали за сродна кривична дела, уместо за кривично дело трговине људима. С друге стране, жртве због преживљене трауме могу оклевати да пријаве учињено дело и учиниоце властима. Оне су најчешће вишеструко заплашене и не желе да се упуштају у мукотрпан и за њих најчешће трауматичан поступак, поготово ако су обесхрабрене процентом разјашњених дела. Баш из тог разлога је неопходно охрабрити жртве успешним процесуирањем извршилаца овог кривичног дела. Такође, у значајном броју откривених случајева постојали су докази о умешаности већег броја лица у трговини људима, али је због чињенице да су ти учиниоци своје криминалне радње вршили на територији других држава, као и због ограничене могућности утврђивања идентификационих података тих лица, изостало је њихово обухватање пријавама поднетим надлежним тужилаштвима на територији Републике Србије.

Када до покретања кривичног поступка упркос свему дође, често се наилази на препреке у доказивању кривице оптуженог јер се оно највише ослања на исказе жртви. Наиме, након изласка из ланца трговине људима, жртве су из разлога вишеструке трауматизације изразито заплашене и често нису спремне да сведоче против трговаца из страха од одмазде. Недостатак адекватне заштите сведока, као и непријатно суочавање жртве и оптуженог често доводи до мењања првобитног исказа сведока, због чега је доказивање постојања овог дела знатно отежено. Из тог разлога, у кривичним поступцима који су покренути за кривично дело трговине људима често долази до ослобађања кривице оптуженог (или више њих) или долази до преквалификације дела (на пример дело бива квалификовано као кривично дело посредовања у вршењу проституције или као кривично дело недозвољеног прелаза државне границе и кријумчарења људи). Ако узмемо за пример кривично дело посредовања у вршењу проституције¹¹⁵, видећемо да минимум запрећене казне за ово кривично дело износи шест месеци, што је далеко блаже у односу на прописани минимум казне за основни облик кривичног дела трговине људима.

Како би поступци против трговаца људима у што мањој мери зависили од исказа жртава, неопходна је учесталија примена тзв. посебних доказних радњи (специјалних истражних техника). Неке од тих доказних средстава подразумевају надзор и снимање телефонских и других разговора и комуникација, ангажовање прикривеног иследника и употребу сведока сарадника. Овакве радње доказивања су предвиђене и у нашем Закону о кривичном поступку, за откривање и доказивање кривичних дела извршених у оквиру организованог криминалитета (што је са трговином људима најчешћи случај) и изузетно тешких кривичних дела (где спада и трговина људима, па је могућа њихова примена на

¹¹⁵ Кривични законик Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009 и 121/2012, чл. 184.

кривично дело трговине људима и када оно није извршено у склопу организованог криминалитета), али се оне не примењују у адекватном обиму.

Осим овога, жртвама трговине људима је неопходно обезбедити што адекватнији третман у току поступка, како би оне биле више мотивисане да сведоче. Па тако, Законик о кривичном поступку из 2006. године је садржао правила за саслушање тзв. посебно осетљивих оштећених и сведока¹¹⁶. Ова правила су предвиђала могућност саслушања сведока ван суда, додељивање сведоку пуномоћника за време саслушања, и постављање сведоку питања само преко овлашћеног органа. Такође, саслушање се могло обавити уз присуство психолога, социјалног радника или другог лица ради избегавања штетних последица кривичног поступка на личност жртве, његово телесно и душевно здравље, а постојала је могућност саслушања сведока употребом техничких средстава за пренос слике и звука. Овакво саслушање се спроводило без присуства странака и других учесника поступка у просторији у којој се сведок налази, а суд је могао донети одлуку да се у оваквом поступку искључи јавност. Суочавање са окривљеним било је забрањено. Изменама и допунама Законика о кривичном поступку из 2009. године ове мере нису предвиђене, тако да пунолетне жртве трговине људима током судског поступка не уживају никакву посебну заштиту, осим уколико не захтевају статус заштићеног сведока.

Најзад, када је утврди кривица учиниоца за кривично дело трговине људима најчешће се дешава то да изречене казне не одговарају у потпуности тежини самог дела. У прописаном распону казне за ово кривично дело (три до дванаест година за основни облик), казне које се изричу ближе су посебном минимуму. Будући да је сврха казне генерална и специјална превенција, мале казне извршиоцима овог кривичног дела не остварују своју функцију.

¹¹⁶ Законик о кривичном поступку, Службени гласник РС, бр. 46/06, чл. 110.

VI ЗАКЉУЧАК

Погрешан је закључак да је ропство историјска појава. Иако забрањени нормама међународног права, иако би требало да буду делови прошлости, ропство и експлоатација, додуше веома измењени и даље постоје. Почев од економског експлоатисања сиромашних слојева становништва од стране носилаца крупног капитала и трговине људима, до неоколонијалистичких – освајачких и експлоататорских политика великих сила према сиромашним и малим земљама на међународној сцени. Нешто што је за највећи број светске популације непојмљиво, за десетине милиона људи је свакодневница – целодневни рад без накнаде и пристанка, без могућности слободног кретања, док је о условима рада и безбедности на раду илузорно причати.

Појава трговине људима присутна је у различитим облицима кроз читаву историју. Међутим, крајем XX века она доживљава процват у Европи, захваљујући великим друштвено – политичким променама које су се деведестих година догодиле у Источној Европи. Економски колапс који је пратио транзицију из социјализма у капитализам и парламентарну демократију, као и илузије о добром животу на Западу, навели су многе људе да мигрирају тамо где су мислили да ће им бити боље. То објашњава појаву највећег броја жртви трговине људима са простора тзв. земаља у транзицији. Неравномерна расподела могућности и моћи, политичке нестабилности, незапосленост и сиромаштво, као чиниоци који су нарочито изражени у животу ових друштава, стварају погодно окружење за регрутовање жртава. Ови фактори гурнули су људе да, у потрази за бољим животом или у борби за опстанак, потраже посао, наставе школовање или једноставно изграде живот у неком другом граду или држави. С друге стране, политичке нестабилности и евентуално оружани сукоби, утицали су на онеспособљавање државних институција у овим земљама, што је погодноло несметаном развоју криминала сваке врсте, па тако и трговине људима.

Штавише, са процесом глобализације, број људи који постају жртве трговине људима постаје све већи. Овај процес, који је обележио последње две деценије, иницирао је продубљивање историјских и постојећих неједнакости унутар и између држава, подривајући могућност правичног живота за све. Оваква ситуација утицала је на пораст миграција становништва из тзв. маргинализованих група, које спас из тешке економске и социјалне ситуације виде у промени места пребивалишта унутар једне државе или на територији других држава, где постоје веће могућности за запослење и вишу зараду. Међутим, талас миграција који је покренут процесом глобализације, иницирао је увођење рестриктивних мера за ограничавање прилива становништва у земље дестинације, чиме су подстакнуте илегалне миграције, а тиме и повећан ризик виктимизације трговином људима.

Висок степен друштвене опасности који са собом носи, повезаност са другим облицима криминала, његова актуелност и могућа умешаност појединаца из политичких структура у различите афере трговине људима довели су до повећане заинтересованости

медија за овај проблем. Међутим, иза ефеката дневних тиража у којима се трговина људима не разликује од сродних појава угрожавања, где се не указује на битне факторе виктимизације и начине заштите друштва, крије се знатно сложенији проблем. С друге стране, теорија безбедносне науке још увек нису устолишиле систематизована знања о овом безбедносном проблему. Неке невладине организације су кроз емпиријска истраживања дале свој допринос систематизацији знања о димензијама и облицима трговине људима, али у њеном појмовном одређењу нису далеко одмакле.

Растући тренд трговине људима говори о томе да овај облик криминалног понашања извршиоцима доноси економску корист која вишеструко премашује трошкове повезане са извршењем овог кривичног дела. Као облик организованог криминалитета, трговина људима се сврстава у групу најиздашнијих извора зараде, одмах након трговине дрогом и оружјем. На глобалном нивоу се, само од сексуалне експлоатације жртава трговине људима и илегалних миграната, оствари годишњи приход од импозантних петсто милијарди долара¹¹⁷. Оно што можда још више забрињава је спрега оваквих криминалних активности са другим безбедносно – угрожавајућим појавама и обезбеђивање финансијских средстава за активности које у крајњем угрожавају не само националну безбедност одређене државе, већ и безбедност читаве међународне заједнице (на пример, улагање у терористичку обуку и наоружање, корумпирање представника међународних организација и сл.).

Трговина људима је злочин о коме се у прошлости недовољно говорило, а већина случајева трговине остала је нераскривена. Недостатак података о трафикингу може се приписати ниским степеном свести о опасностима ове појаве и нском степену заинтересованости многих држава да се ухвате у коштац са овим обликом угрожавања.

Проблем у супротстављању овом облику угрожавања постоји преваходно из разлога што се трговина људима још увек третира као изолована појава. У покушају да се да одговор на питање због чега трговина људима опстаје поред координиране акције на националном и међународном плану мора се размотрити повезаност овог феномена са структуралним проблемима као што су сиромаштво и тешко економско стање људи широм света (сиромашне земље Африке, Азије, земље у транзицији, као и земље захваћене ратом), незапосленост, све дубљи јаз између богатих и сиромашних и корупција међу припадницима државних органа. Тежак социјални положај одређује велики број елемената који се са становишта трговине људима сврставају у групу потисних фактора (push factors), који „гурају“ људе у потрагу за бољим животом и чине их посебно подложним да постану жртве трговине људима.

Закони који се односе на ову проблематику у многим државама не постоје или су неадекватни, чинећи гоњење оних који се баве трговином људима компликованим, често и

¹¹⁷ Мијалковић С.: Супротстављање трговини људима и кријумчарењу миграната, Службени гласник и Институт за упоредно право, Београд, 2009, стр. 22.

немогућим. До скоро су у пракси органа формалне социјалне контроле постојали проблеми у квалификацији уочених појава. Тако су се, уместо кажњавања за кривично дело трговине људима, углавном санкционисале само криминалне радње које су сродне кривичном делу трговине људима или улазе у састав њеног бића. Оваква пракса омогућава је трговцима људима да се извуку са релативно ниским казнама, неретко новчаним, које они без икаквих потешкоћа измирују. То је довело до постојања трговине људима као „високо профитабилне и ниско – ризичне“ делатности и представе о њој која подстрекује и охрабрује криминалне групе да се њом баве. Стога, напори у борби против трговине људима иду у погрешном у правцу, тако што се осуђују криминалне радње које чине само елементе кривичног дела трговине људима.

Сведочења жртава су отежана тиме што се у многим законодавствима жртве третирају као илегални мигранти (уколико је реч о међународној трговини људима) и тиме прекршиоци закона. С друге стране, полиција се радије не упушта у гоњење лица која се баве трговином људима, свесна да због неодговарајућих кривичних и кривичнопроцесних закона тај напор ретко резултира осудом учинилаца.

Као проблем од посебног значаја, за трговину људима се кажњавају пре свега криминалци нижег и средњег ранга, док они који су најодговорнији и који убирају највећи профит од оваквих активности остају ван домашаја правде. Лица која контролишу експлоатацију обично се уопште не гоне или се гоне због мање значајних кривичних дела, тако да су у ситуацији да релативно лако обнове мрежу својих сарадника и наставе да раде.¹¹⁸

У последње две деценије трговина људима постала је озбиљан проблем у региону југоисточне Европе, а самим тим и у Републици Србији, која је земља дестинације, транзита, а у последње време све више подручје порекла жртава трговине људима. Околности настале распадом бивше заједничке државе, ратови који су уследили након тога, политичке, друштвене и економске промене, јачање организованог криминала, слабљење државних институција, милитаризација региона, а пре свега незапосленост и сиромаштво утицале су на интензивирање, усложњавање и експанзију трговине људима на овим просторима. Нус производ оваког стања су низак животни стандард већине становништва, екстремно социјално раслојавање, распад вредносног система и стварање погодне средине за бујање органозованог криминалитета, укључујући и трговину људима.

Масовна незапосленост, сиромаштво, слабо имовинско стање, ниска и нередовна примања, несташница основних животних намирница, свели су животни стандард знатног дела становништва на егзистенцијални минимум. То је условило развој организованог криминала, пораст миграција и њихов спој кроз организоване илегалне миграције које су

¹¹⁸ Николић – Ристановић, В.: Трговина људима у Србији – између моралне панике и друштвене стратегије, у: Безбедност и одговори на организовани криминалитет у Средњој и југоисточној Европи, Институт за криминологију при Правном факултету, Љубљана, 2005, стр. 10.

се манифесовале као кријумчарење миграната и трговина људима. Многа лица из новонасталих држава бившег СССР – а, у потрази за запослењем и бољим животом, завршила су на подручју наше земље. Из истих разлога, наши држављани илегално одлазе у иностранство. Многи од њих су постали предмет трговине људима.

Најзад, низ комуникацијских погодности геопростора Србије свакако погодују трговини људима и кријумчарењу миграната преко наше земље. Географски положај балканских земаља, уз низ социјалних, економских, политичких и других проблема који су настали као последица збивања на овим просторима, представљају погодне факторе за развој криминалних активности, па тако и оних везаних за трговину људима.

Србија јесте направила велики напредак у борби против трговине људима у односу на претходну деценију. Ту пре свега мислим на усвајање Конвенције Уједињених нација о транснационалном организованом криминалу и њених допунских протокола, као и Конвенције Савета Европе о акцији против трговине људским бићима, криминализацију трговине људима у националном законодавству и постепеним поштравањем запрећених казни за извршиоце и доношење бројних подзаконских докумената које регулишу ову област. Свакако важан корак у том смеру предствала доношење Стратегије борбе против трговине људима у 2006. години и њена конкретизација у Акционом плану из 2009. године.

Уз поменуто, Република Србија је у последњем периоду интензивирала напоре у практичној примени законских решења формирањем специјалних тимова за борбу против трговине људима у оквиру Министарства унутрашњих послова, као и специјалних јединица Управе криминалистичке полиције и Управе граничне полиције. Не би требало заборавити ни оснивање Националног тима за борбу против трговине људима, који је формиран са циљем обједињавања искустава и активности државног и невладиног сектора у супротстављању трговини људима, као и организовање Службе координације заштите жртава трговине људима.

Почев од 2003. године, када је први пут инкриминисана трговина људима у законодавству Републике Србије, евидентно је настојање државе на побољшавању законске регулативе која се односи на ову проблематику, иако и даље постоји простор за неке нове интервенције. Могућности на плану имплементације онога што је зацртано као стратешки циљ када је у питању супротстављање трговини људима још увек нису истрошене.

Имајући у виду комплексност феномена трговине људима и његових главних узрока, за успешно спречавање трговине људима потребно је предузимање низа разноврсних мера и активности, пре свега на предупређењу настанка ове појаве угрожавања.

Смањење фактора подложности овом проблему може се постићи побољшањем знања група под ризиком о мерама опреза које могу предузети у циљу смањења ризика од виктимизације. Овим се смањује њихова изложеност манипулацији и регрутовању. То обухвата и повећање нивоа свести о трговини људима најшире јавности, као и представника државних и невладиних институција који кроз обављање својих редовних дужности могу доћи у додир са потенцијалним жртвама трговине људима. Информисањем младих о начинима којима се трговина људима спроводи и опасностима које са собом носе илегалне миграције и запошљавање у иностранству може се доста учинити у њеном предупређењу. Подизањем свести грађана о овом облику угрожавања и неопходности самозаштите уједно је подигнут први бедем у одбрани друштва против оваквих криминалних активности.

Међутим, знајући да се узроци трговине људима крију у друштвеној структури и основним проблемима у функционисању заједнице, превентивни програми се не смеју ослањати само на застрашивање потенцијалних учинилаца и едукацију и информисање жртава. Да би се створили адекватни механизми за превенцију трговине људима неопходна су систематска истраживања и праћење која ће омогућити дубље разумевање овог феномена. Истраживања треба да се усмере на разумевање економских, социјалних и културних фактора који стварају погодно окружење за различите облике експлоатације људи. Ова истраживања су веома значајна за превазилажење постојећих празнина у систему заштите и развијање практичних решења.

Спецавање трговине људима подразумева развијање таквих социјалних и економских програма који ће смањити број потенцијалних жртава. Ово у одређеном смислу значи утицање на саме узроке настанка трговине људима, односно развијање економске и социјалне политике усмерених на уклањање фундаменталних узрока трговине људима, пре свега кроз смањење сиромаштва и незапослености.

Узимајући у обзир комплексност и многостраност појаве трговине људима, борба против ње захтева решавање низа других, са њом повезаних проблема, пре свега постојања организованих криминалних група, појаве кријумчарења миграната, корупције, прања новца, сексуалног туризма, дечје порнографије, фалсификовања докумената и сексуалних деликата. Један свеобухватан оквир за решавање проблема трговине људима не може постојати без усклађености са борбом против других друштвено непожељних појава.

Постоје бројне агенције за запошљавање које омогућавају преваре при ангажовању радне снаге у процесу трговине људима. Слично томе, агенције које омогућавају међународне бракове (невесте из катлога, брак преко Интернета...) и међународно усвајање могу бити укључене у нелегалне делатности које се могу квалификовати као трговина људима. Из тог разлога је неопходно вршити надзор над агенцијама које се баве међународним активностима, а које трговци људима могу злоупотребити или које могу учествовати у таквим активностима (посебно агенција за запошљавање, међународних

посредника за склапање бракова и међународних агенција за усвајање). Једну од ризичних категорија представљају и разноврсне агенције из модне индустрије.

Како би се потенцијални трговци људима одвратили од превозења жртви трговине људима преко граничних прелаза, подносно како би се открио што већи број покушаја кријумчарења људи неопходно је појачати мере граничне контроле. У том циљу, потребно је осигурати да се превозна средства у што мањој мери користе у нелегалне сврхе, као и да се сузбије коришћење фалсификованих докумената. Цариници и припадници граничне полиције морају бити упознати са методама нелегалног преласка границе које користе учиниоци овог кривичног дела приликом кријумчарења људи. Смањење могућности злоупотребе путних и других личних докумената може се постићи побољшањем квалитета израде докумената, како би се предупредило њихово фалсификовање, незаконито мењање, копирање и издавање.

Такође, од великог значаја би било поштравање казни за починиоце кривичног дела трговине људима и измена закона који нису усклађени са борбом против трговине људима. Одредбе кривичног права су од значаја утолико што утичу на процес детекције и идентификације жртва трговне људима, али и остварују специјално превентивни и генерално превентивни учинак. Одредбе Кривичног законика које се односе на трговину људима морају бити такве да потенцијалне учиниоце овог кривичног дела одврате од његовог вршења. У том смислу, од значаја је и пракса одузимања имовине настале овим делом и затварање објеката који су са њим повезани.

Такође, с обзиром да оваква трговина често обухвата експлоатацију радне снаге, важно је преиспитати Закон о раду. Закони који се односе на заштиту деце такође могу ублажити факторе који децу чине посебно рањивим да постану жртве трговине људима. Дакле, законодавци би требало да прегледају постојеће законе са аспекта борбе против трговине људима и покрену иницијативу за допуну свих закона који су у супротности са мерама такве борбе.

Имајући у виду вулнерабилност деце смештене у установе социјалне заштите и деце која живе и раде на улици, која су релативно честе жртве трговине људима, потребно је детаљније истражити квалитет резиденцијалних програма, могућу регрутацију унутар установа од стране других корисника, ресурсе за збрињавање и бригу о деци, квалитет односа стручног особља према збринутој деци и слично, како би се ове услуге унапредиле и спречила виктимизације деце. Ради остваривања овог циља потребно је креирати програме обуке, увести инфраструктурне и друге промене и имплементирати политику социјалног укључивања.

Једна од незаобилазних превентивних мера свакако је унапређење центара за социјални рад. Наиме, особе које се налазе на друштвеној маргини, деца смештена у установе социјалне заштите, као и деца која живе и раде на улици, посебно су рањива да

постану жртве трговине људима. Из тог разлога, неопходно је организовати континуирану обуку лица која долазе у сусрет са овом категоријом становништва о ризицима виктимизације овим обликом угрожавања. Програми рада са социјално угроженом категоријом становништва морају се ревидирати, како би се испитао њихов квалитет и усклађеност са потребама. У установама социјалне заштите у којима су збринута деца неопходно је унапредити услове живота, побољшати квалитет рада стручног особља са децом и увести посебне едукативне програме на ову тему.

Дакле, борба против трговине људима мора бити свеобухватна. То подразумева уједињену акцију државних и невладиних актера, који ће кроз примену најразличитијих мера (како превентивног, тако и репресивног карактера) на нивоу државе, али и међународне заједнице, утицати на ублажавање фактора који погодују настанку и ширењу овог савременог облика угрожавања.

ЛИТЕРАТУРА

Монографије и зборници радова

1. Ацајић, А., Проституција у Босни и Херцеговини, Факултет криминалистичких наука, Сарајево, 2003.
2. Бандовић, И., Јовановић, С., Мијалковић, С., Ђук Миланков, Д: Препознавање трговине људима, Међународна организација за миграције (ИОМ), Београд, 2009.
3. Бјелајац, Ж., Трговина људима – узроци и последице, Публикум, Београд, 2005.
4. Бошковић, М., Организовани криминалитет, Полицијска академија, Београд, 1998.
5. Галоња, А., Јовановић, С., Заштита жртава и превенција трговине људима у Србији, УНОДЦ, Београд, 2011.
6. Димитријевић, П., Костић, М., Кнежевић, С.: Трговина људима: Правна заштита у међународним и националним оквирима, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2011.
7. Ђорђевић, Ј., Ђорђевић, Ђ., Сепи, Р., Казнена политика судова у Србији, Центар за мир и развој демократије, Београд, 2006.
8. Ђурђић, В. Јовашевић, Д., Кривично право, Посебни део, друго измењено, прво допуњено издање, Номос, Београд, 2010.
9. Зорић, Ј., Дичић, Н., Петковић, Н.: Радна права жена у Србији, Београдски центар за људска права, Београд, 2008.
10. Игњатовић, Ђ., Шкулић, М: Организовани криминалитет, Правни факултет, Београд, 2010.
11. Јефтовић, М.; Милашиновић, С.: Самоугрожавање друштва, социјално – патолошке девијације, Синекс, Београд, 2002.
12. Јовашевић, Д., Кривично право, Општи део, Правни факултет, Београд, 2010.
13. Кегли, Ч. В.; Виткоф, Ј. Р: Светска политика – тренд и трансформација, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука Универзитета у Београду и Дипломатска академија Министарства спољних послова Србије и Црне Горе, Београд, 2006.
14. Ковач, М., Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности – теоријске основе, Свет књиге, Београд, 2003.
15. Константиновић – Вилић, С., Петрушић, Н, Жунић, Н.: Sex trafficking, путеви сексуалне експлоатације жена, Женски истраживачки центар за едукацију и комуникацију, Ниш, 2002.
16. Константиновић – Вилић, С., Николић – Ристановић, В., Костић, М.: Криминологија, Пеликан принт, Ниш, 2009.
17. Костић, М.: Нормативни оквир за спречавање трговине људима у Србији, Социјална мисао, Београд, 2007.
18. Марковић, С., Моћнији од ЦИА, Институт за геополитичке студије, Београд, 2002.

19. Мاستило, Н.: Речник савремене српске географске терминологије, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2001.
20. Мијалковић, С., Бошковић, Г., Илегалне миграције – појам и видови манивестовања, у: Кривокапић, В., Милошевић, М., Ђорђевић, З., (ур.): Спречавање и сузбијање савремених облика криминалитета, Полицијско – криминалистичка академија, Београд, 2006.
21. Мијалковић С.: Супротстављање трговини људима и кријумчарењу миграната, Службени гласник и Институт за упоредно право, Београд, 2009.
22. Мијалковић С.: Трговина људима, Беосинг, Београд, 2005.
23. Мијалковић, С.: Безбедносни аспекти трговине људима, Факултет цивилне одбране, Београд, 2004.
24. Милашиновић, Р.: Ренесанса империјализма – савремена империјалистичка стратегија, Југоарт, Загреб, 1987.
25. Мишовић, С.; Ђурчић, П.: Топографија, Полицијска академија, Београд, 1996.
26. Лалић, В., Трговина људима, Дефентологија, Центар за безбедносна, социолошка и криминолошка истраживања, Арт принт, Бања Лука, 2007.
27. Николић, Д.: Тешки облици криминала, Институт за криминолошка и социолошка истраживања и Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2004.
28. Николић, Д.: Ропство и робови – тамнија страна људске цивилизације, Зборник радова, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2011
29. Николић – Ристановић, В.: Трговина мушкарцима у Србији, Виктимолошко друштво Србије и Прометеј, Београд, 2009.
30. Николић – Ристановић, В., Ћопић, С.: Помоћ и подршка женама жртвама трговине у Србији, Виктимолошко друштво Србије, Београд, 2010.
31. Николић – Ристановић, В., Ћопић, С., Миливојевић, С., Симеуновић – Патић, Б., Михаић, Б.: Трговина људима у Србији, Виктимолошко друштво Србије, Београд, 2004.
32. Николић – Ристановић, В., Ћопић, С.: Праћење механизма упућивања и система заштите жена жртва трговине људима у Србији, Виктимолошко друштво Србије, Београд, 2010.
33. Никос Д. А., Балкански чвор, Анда инфо, Београд, 2002.
34. Петровић, С., Милошевић, М., Ђорђевић, Ђ.: Спречавање и сузбијање савремених облика криминалитета II, Криминалистичко – полицијска академија, Београд, 2007.
35. Ристановић, В., Ћопић, С., Миливојевић, С., Патић, Б., Михаић, Б., Трговина људима у Србији, Виктимолошко друштво Србије и ОЕБС, Београд, 2004.
36. Тркуља, Ј., Освајање демократије – Оглед о посткомунизму, Синг – Логос, Београд, 1995.
37. Штајнер – Поповић, Т., Варвин, С.: Ковитлац, психоаналитички осврти на трауму, IAN, Београд, 2002.

Часописи и публикације

1. Дневни лист Курир, „Ухапшена жена монструм“, 22. јун 2007.
2. Жегарац, Н., Заштита деце од трговине људима – изградња система, Темида, бр. 3, Виктимолошко друштво Србије и Прометеј, Београд, 2005.
3. Јовановић, С., Савић, М.: Национални механизам упућивања жртава трговине људима у Републици Србији, НВО Атина, Београд, 2008.
4. Мијалковић, С.: Теоријско одређење појма трговине људима, Наука – безбедност – полиција, бр. 2, Полицијска академија, Београд, 2005.
5. Николић – Ристановић, В.: „Трговина женама у Србији и околним земљама: обим, карактеристике и узроци“, Темида, бр. 1, Виктимолошко друштво Србије и Прометеј, Београд, 2002.
6. Николић – Ристановић, В.: Структурална виктимизација и трговина људима у Србији: стратегије превладавања и ризици криминализације, Темида, бр. 4, Виктимолошко друштво Србије и Прометеј, Београд, 2008.
7. Николић – Ристановић, В., Илегална тржишта, трговина људима и транснационални организовани криминалитет, Темида, бр. 4, Београд, 2003.
8. Трговина женама – Приручник за новинаре, Астра, Београд, 2003.
9. Жегарац, Н.: Заштита деце од трговине људима – изградња система, Темида, бр. 3, Виктимолошко друштво Србије и Прометеј, Београд, 2005.

Закони и подзаконски акти

1. Закон о азилу, Службени гласник РС, бр. 109/07.
2. Закон о изменама и допунама Закона о републичким административним таксама, Службени гласник РС, бр. 61/05.
3. Закон о јавном реду и миру, Службени гласник РС, бр. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/05 – др. закон, 85/05 – др. закон.
4. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Службени гласник РС, бр. 85/05.
5. Закон о странцима, Службени гласник РС, бр. 97/08.
6. Закон о здравственој заштити, Службени гласник РС, бр. 107/05, 72/09, 88/10, 99/10, 51/11.
7. Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела, Службени гласник", бр. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04 - др. закон, 45/05 и 61/05 и 72/09, 72/11 – др. закон, 101/11 – др. закон и 32/13)
8. Закон о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунских протокола, Службени лист СРЈ – Међународни уговори 6/2001.
9. Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, „Службени лист СФРЈ – Међународни уговори“, број 15/90 и „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, број 4/96 и 2/97.

10. Закон о потврђивању Факултативног протокола о учешћу деце у оружаним сукобима уз Конвенцију о правима детета, „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, бр. 7/2002.
11. Закон о потврђивању Факултативног протокола о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији уз Конвенцију о правима детета, „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, бр. 7/2002.
12. Закон о потврђивању Конвенције МОП број 182 о најгорим облицима дечјег рада и Препоруке МОП број 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика дечјег рада, „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, бр. 2/2003.
13. Закон о потврђивању Римског статута Међународног кривичног суда, Службени лист СРЈ – Међународни уговори, бр. 5/2001.
14. Закон о ратификацији Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима, Службени гласник РС – Међународни уговори, бр. 19/2009.
15. Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злосатављања, Службени гласник РС – Међународни уговори, бр. 1/2010.
16. Законик о кривичном поступку, Службени лист СРЈ, бр. 70/01 и 68/02; Службени гласник РС, бр. 58/04, 85/05, 115/05, 85/05 – др. закон, 49/07, 20/09 – др. закон, 72/09 и 76/10.
17. Законик о кривичном поступку, Службени гласник РС, бр. 72/11.
18. Кривични закон Републике Србије, Службени гласник СРС, број 26/77, са каснијим изменама и допунама 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 и 21/90, Службени гласник РС, број 16/90, 26/91 – одлука УСЈ број 197/87, 75/91 – одлука УСЈ број 58/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002, 11/2002 – испр., 80/2002 – др. закон, 39/2003 и 67/2003).
19. Кривични законик Републике Србије, Службени гласник РС, број 85/2005, 88/2005 – испр. и 107/2005 – испр., 72/09, 111/09 и 121/2012.
20. Основни кривични закон, Службени лист СФРЈ, број 44/76, са каснијим изменама и допунама 36 /77, 34 /84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90 и 54/90, Службени лист СРЈ, број 35/92, са каснијим изменама и допунама 37/93, 24/94 и 61/2001, Службени гласник РС, број 39/ 2003.
21. Правилник о организацији, нормативима и стандардима центара за социјални рад, Службени гласник РС, бр. 59/08 и 37/10.
22. Устав Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 98/2006.

Стратегије и акциони планови

1. Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља, Службени гласник РС, бр. 122/08.
2. Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности, Службени гласник РС, бр. 15/09.

3. Национална Стратегија борбе против организованог криминала, Службени гласник РС 23/09.
4. Стратегија борбе против трговине људима, Службени гласник РС, бр. 111/06.
5. Стратегија супростављања илегалним миграцијама у Републици Србији за период од 2009. до 2014. године, Службени гласник РС, бр. 25/09.
6. Стратегија за унапређење положаја Рома у Републици Србији, Службени гласник РС, бр. 27/09.
7. Стратегија за управљање миграцијама, Службени гласник РС, бр. 59/09.
8. Стратегија за интегрисано управљање границама, Службени гласник РС, бр. 11/06.
9. Закључак о усвајању Националног плана акције за борбу против трговине људима за период од 2009. до 2011. године, „Службени гласник РС“, бр. 35/09.

Интернет

1. Виктимолошко друштво Србије: <http://www.vds.org.rs/>
2. Глобална иницијатива Уједињених Нација за борбу против трговине људима – United Nation Global Initiative to Fight Human Trafficking (UN.GIFT): <http://www.ungiftserbia.org>.
3. Глобални извештај о трговини људима Канцеларије Уједињених нација за борбу против наркотика и организованог криминала за 2012. годину (United Nations Office on Drugs and Crime, Global Report on Trafficking in Persons, United Nations, New York, 2012) http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/Trafficking_in_Persons_2012_web.pdf
4. Директива Европске Уније 2011/36/EУ (Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims): <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:101:0001:0011:EN:PDF>
5. Европска комисија, Заједно у борби против трговине људима (European Commission, Together against trafficking in human beings): <http://ec.europa.eu/anti-trafficking/index.action>
6. Извештај о трговини људима америчког Стејт департмента за 2009. годину (Trafficking in Persons Report, U.S. Department of State, June 2009) <http://www.state.gov/documents/organization/123357.pdf>
7. Извештај о трговини људима америчког Стејт департмента за 2009. годину (Trafficking in Persons Report, U.S. Department of State, June 2012): <http://www.state.gov/documents/organization/192587.pdf>
8. Извештај о спровођењу Декларације МОП – а о основним принципима и правима на раду (A global alliance against forced labour, Global Report under the Follow – up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work, Report of the Director – General, International Labour Office, Geneva, 2005):

- http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_081882.pdf
9. Jakobsson, N., Kotsadam, A.: The Law and Economics of International Sex Slavery: Prostitution Laws and Trafficking for Sexual Exploitation, University of Gothenburg, 2010, доступно на адреси: <http://andreaskotsadam.files.wordpress.com/2010/06/trafficking.pdf>
 10. Канцеларија Уједињених нација за борбу против наркотика и организованог криминала, United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC): <http://www.unodc.org>
 11. Министарство унутрашњих послова РС: <http://www.mup.gov.rs>
 12. МОП, Акција против трговине људима (ILO Action Against Trafficking in Human beings, International Labour Office, Geneva, 2008): http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@declaration/documents/publication/wcms_090356.pdf
 13. НВО Астра, Двогодишњи извештај 2006/2007: <http://www.astra.org.rs/sr/pdf/biannual3.pdf>
 14. Правила број 2001/4 о забрани трговине људима на Косову, UNMIK/REG/2001/4: <http://www.unmikonline.org/regulations/2001/reg04-01.html>
 15. Предлог Директиве Европског парламента и Савета о спречавању и борби против трговине људима и заштите жртава (Proposal for a Directive of the European Parliament and the Council on Preventing and combating trafficking in human beings, and protecting victims, repealing Framework Decision 2002/ 629/ ЈНА, Brussels, 29. 3. 2010., COM (2010) 95 final): <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0136:FIN:EN:PDF>
 16. УНОДЦ, Упознавање са трговином људима: рањивост, утицај и акција (United Nations Office on Drugs and Crime, An Introduction to Human Trafficking: Vulnerability, Impact and Action, United Nations, New York, 2008.): http://www.unodc.org/documents/human-trafficking/An_Introduction_to_Human_Trafficking_-_Background_Paper.pdf
 17. Europol, Crime Assessment – Trafficking of human Beings into thr European Union (open Versio), октобар 2001.
 18. Стратегија Европске Уније за искорењавање трговине људима за период од 2012. до 2016. године (The EU Strategy towards the Eradication of Trafficking in Human Beings 2012 – 2016): http://ec.europa.eu/home-affairs/doc_centre/crime/docs/trafficking_in_human_beings_eradication-2012_2016_en.pdf
 19. УНИЦЕФ, Заштита деце од насиља, искоришћавања и злостављања (UNICEF, Child protection from violence, exploitation and abuse): http://www.unicef.org/protection/index_exploitation.html

